

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MINNA KRAGELUND

Navneklude

NATIONALMUSEET

På bogens omslag ses et udsnit af en læreklud fra 1754. Forneden er broderet en bort, der forestiller en jagtscene med en jæger i hver ende af borten og dyr løbende imellem dem.

Både ryttere og dyr kan genfindes i mønsterbøger helt tilbage fra 1500-årene. På Kunstindustrimuseets bibliotek i København opbevares nogle af disse bøger, hvis mønstre på én eller anden måde er videregivet til de hundreder af småpiger, der har syet navneklude. Kun ganske få af pigerne har sikkert selv set bøgerne, men i stedet tegninger lavet efter bøgerne eller mønstret syet af efter det ene broderi efter det andet.

Følgende tre bøger er tidstypiske for de gamle mønsterbøger:

N. Zoppino: Gli Vniversali de i belli Recami antichi. Udgivet uden stedangivelse 1537, men i facsimileudgave i Venedig 1876.

J. Sibmacher: Schön Neues Modelbuch. Nürnberg 1597.

(Rosina Helena Fürstin): Neues Modelbuch 1-3. Nürnberg 1666-76.

Omslagets navneklud har nr. 221/1928, Dansk Folkemuseum. Hel størrelse: 31 cm høj og 32,5 cm bred. Navnekluden er vist i sin fulde bredde. Broderiet er udført i silkegarn på lærredsvævet uldstof.

MINNA KRAGELUND

Navneklude

*Undervisning i håndarbejde
ca. 1750–1900*

NATIONALMUSEET

Tilrettelæggelse: Henning Dehn-Nielsen
Omslag: Jens Lorentzen
Fotografier: Niels Elswing og forfatteren
Tryk: Fyens Stiftsbogtrykkeri
Copyright © Nationalmuseet, København 1977
ISBN 87-480-0133-3

I samme serie:

Niels-Knud Liebgott: KAKLER. Hovedtræk af kakkellovns historie ca. 1350–1650
Niels-Knud Liebgott: LYS. Lamper, stager, kroner fra middelalder og renaissance
Ulla Lund Hansen: GLAS fra danske oldtidsfund
Søren Dietz og Steffen Trolle: Arkæologens RHODOS
Niels-Knud Liebgott: KALENDERE. Folkelig tidsregning i Norden
Minna Holm Kragelund: DUKKEN MARGRETE. Et tidsbillede fra 1860'erne
Thorkild Ramskou: STEGT OG KOGT i Danmarks oldtid
George Nellemann: ÅLEJERN OG ANDRE LYSTRE
Thorkild Ramskou: Noget om HÅR OG SKÆG
Niels-Knud Liebgott: MIDDELALDERENS VÅBEN
Lars Friis: GEMMEMØBLER. Kister, skabe, skuffemøbler og chatoller på Frilandsmuseet ved Sorgenfri
Niels-Knud Liebgott: KISTER OG SKABE

Under forberedelse:

Kai Uldall: KERAMIK på Frilandsmuseet
Holger Rasmussen: MANGLEBRÆTTER OG BANKETÆRSKLER
Hanne Frøsig Dalgaard: VELKLÆDT i Danmark

Indhold

Indledning	5
Skoleforhold 1800–1850	8
Håndarbejdsundervisningen	13
Lærerindernes forudsætninger	15
Læreklude	18
Klager og påbud	27
Et eksempel fra 1860'erne	28
Fem københavnske skoler:	
Friskolen i Dronningensgade	30
Frue Arbejds- og Læseskole	32
Det kongelige Døvstumme-Institut	34
Det søsterlige Velgørenheds Selskabs Skole .	37
Døtreskolen af 1791	40
Skoleannoncer i Adresseavisen	42
Erhvervsmuligheder efter skolegang	45
Sammenfatning	47
Litteraturliste	49
Billedafsnit:	
LÆREKLUDE	
Navneklude med forskellige motiver	51
Navneklude kun med bogstaver	68
Stoppeklude	80
Sammentrækssyning	91
Silkebroderi	96
Linnedsyning og schweizerklude	100

Indledning

Denne bog handler først og fremmest om det miljø, hvori mange navneklude er blevet til, – nemlig datidens skoler og den håndarbejdsundervisning, som piger kunne få i 1800-årene. Det er samtidig den periode, hvorfra vi har flest navneklude bevarede.

Med ordet »håndarbejdsundervisning« menes »undervisning i de ting, der fremstilles med hånden«, og det vil fortrinsvis dreje sig om pigernes håndarbejde i skolen. Drengene fik nemlig også praktisk undervisning i skolerne dengang, men det medtages altså ikke her.

Størsteparten af oplysningerne er hentet fra københavnske forhold, men siger sikkert også en del om tilstandene i byerne uden for hovedstaden, idet håndarbejdsundervisning dengang fortrinsvis var oplæring af fattige eller dårligt stillede børn. I datidens samfund var det vigtigt, at borgerne kunne fremstille f.eks. det meste af deres tøj selv. Derfor lærte børnene at spinde, strikke og sy linned og anden beklædning.

Navneklude må betragtes som en mere luksusbetonet form for håndarbejde. Det krævede både tid og kunnen samt et vist økonomisk overskud og en positiv indstilling til broderi hos udøveren, – eller måske nærmere hos hendes forældre. Det var således langt fra alle børn, der nåede til at sy en navneklud. På den anden side er disse læreklude en af de meget få kilder, vi har, hvormed vi kan dokumentere og illustrere håndarbejdsundervisningen dengang, hvad enten den er foregået hjemme eller i en skole, hvor lille denne end måtte være.

Navneklud. 30 cm høj og 32 cm bred. Uldstof broderet med silkegarn. Nederst er der broderet: Det kongelige Waisenhusets Skole, den 24. Marts 1858. Laura Hüttemeier. – Vaisenhusets Skoles elever var enten forældre- eller fædre-løse børn, men ikke nødvendigvis fattige folks børn. Pigerne i skolen fik megen og streng undervisning i forskellige håndarbejder. Det vidner de forholdsvis mange læreklude om, som endnu er bevaret fra skolen. Eleverne skulle jo gerne nå til at kunne ernære sig selv. Museet ejer endnu to læreklude broderet af Laura Hüttemeier, den ene er fig. 24 i billedafsnittet. – Laura Hüttemeier er født ca. 1850. Faderen forsvandt i

Tyskland, og moderen rejste derned for at finde ham. Men heller ikke hun vendte tilbage. Lauras storebror måtte derfor fra sit 18. år tage sig af sine små søskende. Laura forblev ugift og boede hos sin bror. Museumsnr.: 6684/1958. – Negativnr.: 109.087.

I bogen er der lagt vægt på at give et billede dels af de sociale, dels af de undervisningsmæssige forhold, da disse to aspekter hænger så nøje sammen i den pågældende periode. Desuden gives der eksempler på, hvad pigerne efter skolegangen kunne bruge deres håndarbejdsfærdigheder til, så de kunne få en selvstændig indtægt.

Billedafsnittet bag i bogen er en kort gennemgang ikke alene af navneklude, men også af andre læreklude, da de jo tilsammen må opfattes som pigernes øvelsesstykker. Der vises læreklude fra ca. 1750 til ca. 1900, og de er inddelt i seks grupper efter type, og inden for hver type er de stort set opstillet kronologisk. Men det kan ikke siges kraftigt nok, at der findes måske ligeså mange overgangs- og blandingstyper, som der findes læreklude, der kun repræsenterer én type. Mange læreklude kan også være »gammeldags« syet, det vil sige

Navneklud. 28,5 cm høj og 33 cm bred. Uldstof broderet med silke.

Også denne navneklud er syet på Vaisenhusets Skole, men 14 år senere end lærekluden på modsatte side. Nederst på denne navneklud er broderet: Det kongelige Vaisenhusets Skole den 18. November 1872. Marie Petersen. – På de her to viste broderier er kompositionen og mønstrene de samme, kun farveholdningen er forskellig. – Skolens forstander udgav hvert år et skoleprogram, og ser man i publikationen fra 1872, viser det sig, at skolen siden 1848 har været ledet af lærerinde J. Blem. Til at hjælpe sig har hun lærerinde A. Krarup, der har været på skolen siden 1860. Den ledende lærerinde har – at dømme ud fra de to læreklude – haft stor indflydelse på, hvordan udformningen af navnekludene skulle være. Disciplin må der også have været, for navnekludene er meget ens og meget pertentlig udført. Der må virkelig gå terperi forud for sådanne resultater. Museumsnr.: 1360/1950. – Negativnr.: 109.058.

syet flere årtier efter, at deres type var dominerende. Se her de to læreklude fra Vaisenhusets skole. Der er kun få faste regler for udformningen af en læreklud, men der er enkelte retningslinier, og dem er der kort gjort rede for under de enkelte grupper samt i afsnittet om læreklude.

Med hensyn til mønstrene og deres symbolik henvises til bøger og artikler i litteraturlisten side 49 og her særligt til Petra Julie Holm (1957–58), Gertie Wandel (1971) og Else-Marie Boyhus (1976).

I øvrigt vil de fleste af de afbillede læreklude kunne ses i udtræksrammerne i Dansk Folkemuseums studierum på Nationalmuseet, hvor der er udstillet ca. 100 læreklude i kronologisk orden.

I forbindelse med udgivelsen af denne bog, har Dansk Folkemuseum ladet fremstille studiekasser til skolebrug. I disse kasser er der forskellige eksempler på skolearbejder, dels læreklude, dels andre øvelsesstykker, og der medfølger foruden oplysninger om de en-

kelte genstande en lille tryksag med en oversigt over lærekludes udvikling inden for de sidste par hundrede år. Denne oversigt er skrevet af museumsinspektør Hanne Frøsig.

Nærmere oplysninger om disse studiekasser fås på Dansk Folkemuseum, telefon (02) 85 34 75.

Skoleforhold 1800–1850

I 1799 udgav pastor V. K. Hjort en samling »Sange for unge Piger, især med Hensyn til offentlige Arbejdsskoler«, og herfra stammer det følgende vers, som er tænkt sunget af spindende piger:

Saa mange stakler vokse op
og intet nyttigt lære,
har Pjalter paa den usle Krop,
ved Betlen sig ernære.
Slet intet godt de tænke paa,
og let de Stjælenykker faa!
Vi ynke dem, der leve saa,
og ej, som de, vil være;
i Skole vi med Glæde gaa,
her Flid og Dyd vi lære.
Vi læse, regne, skrive her,
og Rok og Naal os vorder kær.

Det kunne nok også være nødvendig med en sang ind mellem for ikke at falde i søvn. I »Arbejds- og Læseskolerne« – som de så rammende hed – fik børnene om formiddagen et par timers undervisning i religion, i at regne, skrive og læse. Resten af dagen til klokken otte eller halv ni om aftenen tilbragte de i arbejdsskolen, hvor de beskæftigedes med lettere håndarbejde som f.eks. at spinde, strikke og lappe. Håndarbejdet blev så at sige brugt som et led i det sociale – dengang kaldet filantropiske – arbejde for at give fattige børn en form for uddannelse, så de senere havde en chance for at

Navneklud. 38 cm høj og 35 cm bred. Uldstof broderet med silke. I siderne kan man inden for ægkantene se den vævede kantbort, – her blot en enkelt stribe. Nederst er broderet Maren Niels Datter Tolstrup den 27 October 1844. Museumsnr.: 1474/1957. – Negativnr.: 109.082.

tjene til det daglige brød.

Den altovervejende del af hovedstadens befolkning omkring 1800 var meget fattig, og mange var hverken interesseret i eller havde råd til at sende deres børn i skole. Det gav store sociale problemer og nedslående udsigter for den kommende generations lærdom. Da filantropismen i slutningen af 1700-tallet gjorde sig gældende, begyndte man at interessere sig særlig for de fattiges undervisning. Filantropismen havde imidlertid meget høje mål, og i Danmark var der ikke økonomisk basis, på hvilken tankerne kunne føres ud i livet.

Efter skoleloven 1814 oprettedes en skoledirektion for København, og alle skoler skulle hvert år sende en beretning om årets arbejde til direktionen, der så skulle foranstalte en samlet trykning, men først efter 1843 foreligger de for hvert år.

Enkelte skoler lod deres årsberetning trykke enten

som selvstændige publikationer eller i forskellige blade og tidsskrifter, f.eks. det officielle organ »Collegial-Tidende«, skolebladet »Søsterlig Velgjørenhed« eller det pædagogiske blad »Penia«. Disse årsberetninger sammen med skoleregnskaber har været gode kilder og er bl.a. brugt ved gennemgang af navngivne skoler. Når en privat ville starte en skole, lod vedkommende i visse tilfælde en skoleplan trykke. Denne skulle godkendes af Københavns skoledirektion og samtidig virke til orientering for forældre, der ønskede deres børn undervist.

Allerede fra midten af 1700-tallet stammede arbejds- og læseskolerne, der bl.a. skulle være med til at op-hjælpe den indenlandske manufaktur. Derudover var der flere former for fattigskoler, hvor der blev givet en nødtørfdig undervisning. I mange skoler gik der både betalende og gratis børn, dvs. nogle betalte skolepenge, andre ikke.

Hvis en skole blev startet, kan man ikke være sikker på, at alle fag i skoleplanen alligevel kom på dagens skema, men planerne giver i hvert fald et godt billede af, hvordan man helst ønskede sig en skoles indretning.

Denne oversigt over Københavns skolevæsens tilstand fra 1800–1850 vil blive meget generel, især fordi forholdene var om ikke kaotiske, så dog meget forvirrede. Selv efter at skoledirektionen var dannet i 1814, kneb det voldsomt med opsyn og organisation. Skolerne hørte under så mange styrelser og kommissioner, at man ikke kunne få noget overblik. Skoledirektionen havde ellers fået ret stor myndighed, hvilket motiveredes med den københavnske befolknings ulyst til at bøje sig for skolens autoritet.

En lang række velgørende selskaber oprettedes i årenes løb, og de foranstaltede skoler både for fattige folks og middelstandens børn. Disse skoler var ofte meget små – hvad der i det hele taget var kendetegnet for de fleste skoler. Mange af disse skoler gav ligesom de offentlige undervisning både gratis og mod betaling.

Endelig var der private institutter for velstillede folks børn, men det blev kun et lille antal, da der i velhavende kredse i stor udstrækning blev givet hjemmeundervis-

ning. Om skolerne var offentlige eller private gjorde som regel ingen forskel med hensyn til kvalitet.

Antallet af private skoler steg støt til 1825, hvor der var 183 mod 70 offentlige, men derefter gik det tilbage. 1844 kom en ny skolelov, der i hovedsagen havde det samme indhold som loven 30 år tidligere. Der var dog nu den store forskel, at der fra det offentlige både var vilje og penge til at føre bestemmelserne igennem. Da der dermed kom et fastere greb om tingene, begyndte folk at se med større tillid på de offentlige skoler; de sendte deres børn derhen, og forholdene bedredes. Når en privat person ville starte en skole, skulle vedkommende som før omtalt sende sin skoleplan til direktionen for København, skaffe sig en vandelsattest og endelig bestå en prøve. Disse betingelser borgede imidlertid ikke for kvalitet, for direktionen tog mange hensyn, – dels til om der var skolemangel i det bestemte sogn, dels til de dårlige økonomiske forhold for den kommende skoleholder. Og af direkte kvalifikationer forlangtes ingen. Der var da også både fra officiel og privat side mange klager over lærernes ringe forudsætninger. I bladet Politivennen kan man i 1819 læse følgende, der nok gælder for mange af de små skoler: »Mangen Enke, Madam eller Frue, ja vel endog gammel Jomfru, blev Skolebestyrerinde for at sikre sig Livets Ophold. Selv ofte blottet for Kundskaber og ubekjendt med Undervisningsfaget, valgte de fattige Studenterne, afskedigede Officerer, eller Contorister til Lærere, naar disse kun ville give Timeundervisning for godt Kjøb.« Hvis en skoleholder ikke ad privat vej kunne skaffe sig elever nok – det vil i de fleste tilfælde sige 10–20 børn – annoncerede han f.eks. i Adresse-Avisen, der officielt hed »Adresse-Contoires Efterretninger.«

Endog velsete skoler benyttede denne fremgangsmåde, således tilbød i 1800, nr. 8, Det søsterlige Velgørenheds Selskabs Skole undervisning.

Annoncen lyder: »Hos Læreren og Lærerinden ved det Søsterlige Velgørenheds Selskabs Skole i Store Kannikestræde No. 37 kan nu antages Pigebørn til Un-

dervisning i alle slags Linnedsyning, Strikning og Brodering, samt Religion, Læsning, Regning, Skrivning og Stuil (saa og Geographi og Historie om forlanges). Sammesteds modtages alle slags fiint Linnedsyning med og uden Udsyning. De ærede Fædre og Mødre, som betroe os deres Børn loves den, efter Børnenes Evne og Karakter, bedst passende Behandling.«

Denne annonce gentages i Adresse-Avisen samme år nr. 13.

I fattigskolerne blev alle børn oplært i lettere håndarbejder, og de særlig dygtige elever kunne desuden få undervisning i finere broderi og måske skræddersyning. Som regel tilfaldt en del af fortjenesten børnene selv, men de fik ingen rede penge. Derimod konfirmationsudstyr, når de forlod skolen. Ofte havde de selv forarbejdet disse klæder. En anden del af pengene gik i skolens kasse og/eller til lærerens løn. For at opildne børnene og skærpe konkurrencen indbyrdes blev der uddelt præmier ved den årlige eksamen. Hvis det var pengepræmier, blev også disse henlagt i »konfirmations-kassen«.

Der var således mere end ét formål med de fattige børns arbejde. De skulle lære forskellige håndarbejder, tjene nogle penge til skolen og til deres eget ophold og senere udstyr, og det ikke mindst væsentlige – de var beskæftigede og under opsyn. På trods af det store antal skoler var der alligevel mange børn, der gik uden undervisning. Det skyldtes dels vrangvillighed hos forældrene, dels at der simpelt hen ikke var plads til dem i skolerne. I 1820'erne og 1830'erne kom tallet af ikke underviste børn nogle år over et tusinde.

Det er i denne periode, man opretter aftenskoler. På denne måde udnyttedes skolebygningerne dobbelt, og man kan så sige, at børnene fik undervisning, selv om det kun var et par timer efter en måske arbejdsom dag.

I 1840 kan man i bladet Politivennen se en anonym klage over, at en flok drenge og piger i lang tid har huseret dels ved Canceliets, dels ved Børsens indgang. De faldbyder almanakker, billeder og cigarer, og de stjæler, tigger og gør nar.

Håndarbejds- undervisningen

Verset til de spindende piger er et tydeligt udtryk for filantropismen. Vi mærker lidt af det allerede i 1784 i et reglement for fattigvæsenets fire frie skoler, dvs. hvor undervisningen var gratis. Her hedder det: »... at oplære fattige og forladte Børn i den sande Guds Kundskab, borgerlige Dyder, Skrivning og Regning saa vel som og til Arbeidsvirksomhed, hvorved de kunne dannes til i sin Tid som kristelige og nyttige Borgere at erhverve deres anstændige Levebrød«.

Tydeligere ser vi filantropismen i 1799 i en plan til det københavnske fattigvæsenes indretning. Her står, at der ved håndarbejdsundervisningen skal tages hensyn til børnenes køn, alder og kræfter og til, hvad der i det daglige liv kan være almuens folk til nytte, f.eks. at pille bomuld, karte uld, plukke og spinde uld, bomuld, hamp og blå, at tvinde, haspe, vinde og spole, at binde og strikke, at lappe klæder, stoppe strømper og knytte fiskegarn, at væve bændler og uldne bånd, at gøre hæfter, flette kurve o.m.a. For pigerne tillige at til-danne og sy linned og klæder m.m. (At sy linned vil sige lagner, duge og servietter, særke, skjorter o.lign. og vedligeholdelse deraf). Skolen skal undervise i »saadant Arbeide, hvorved de i Fremtiden enten i Mangel af andet Næringsarbeide kunne fortjene deres Underholdning eller nyttigen beskæftige sig i ledige Timer«.

Som fattigplanen blev udarbejdet, kom fattigvæsenet til for det første at virke som et slags arbejdsanvisnings-kontor for sysselsættelse med ting som mark- og have-arbejde, men også vask og anden håndgerning, arbejde i og for kattuntrykkerierne og andre fabrikker. Men desuden satte fattigvæsenet selv arbejde i gang, f.eks. spind af hør, blå, hamp, uld og bomuld, bind- og sejlgarnssnoning, strikning, syning, hørhegling, vævning af grovere uldne og linned varer m.m.

I 1810 kom der forslag til den ny skolelov, der så dagens lys i 1814. Her hedder det i punkt 3: »Haandar-

Både piger og drenge er nok blevet sat til at vinde garn i nøgler. Man snoede garnet om f.eks. træpinde, som vist på billedet. – Vindepinden til venstre er af birk, 18,5 cm lang og har museumsnr.: N 187 b. Den udskårne vindepind er af bøgetræ og er 16,5 cm lang. I hulrummet i »håndtaget« ligger løse trækugler, der raslede, når man brugte pinden. Den har museumsnr.: 122/1912. Negativnr.: 41.561.

beider har Commissionen ligeledes troet at burde i Almueskolerne, især hvor Undervisningen gives frit, indføres blandt de Ting, som der læres. Dette finder allerede Sted i alle velindrettede offentlige, baade militære og civile Almueskoler og viser sig af megen Nytte, ikke

alene i Skolerne selv til Orden og Afvexling, men ogsaa efter Skolegangen, da de unge, som i Skolerne har lært Haandarbejde, meget mere søges til Haandværks- og Huustjeneste end Andre, hvis Hænder ere uøvede«.

Omkring 1840 var det stadig sådan, at de fleste offentlige skoler kun havde tre timer om dagen med boglig undervisning. Ved den ny skolelov 1844 kræves det, at sang, håndarbejde og gymnastik lægges, så det ikke går ud over de andre fag. Disse var endnu kun religion, læsning, regning og skrivning, men der kræves også flere fag.

Et cirkulære fra 1844 fastsætter, at betalende pigeskoler skal have 30 ugentlige timer, heraf 8 til håndarbejde og 2 til sang. Ikke betalende pigeskoler kan nøjes med 24 timer ugentlig, af disse 5 til håndarbejde og 1 til sang. I pigeaftensskolerne kræves 20 timer, heraf 5 til håndarbejde. I drengeskolerne kræves ingen håndarbejdsundervisning.

I 1847 klager Københavns skoledirektion i et cirkulære over, at der især i pigeskolerne lægges for lidt vægt på den intellektuelle undervisning. Igen 1851 ytrer direktionen ønske om indskrækning af timetallet i håndgerning især i flere private skoler. Det understreges, at i alle skoler skulle der foruden håndarbejde, sang og tegning undervises 18 timer ugentlig. Sammesteds siges det, at da håndarbejdsundervisningen medfører mindst bekostning for skolerne, bruger de mindre netop dette fag til at udfylde skemaet. På de bedre skoler er det en byrde med håndarbejdet, fordi det tager for megen tid. Direktionen stiller da det forslag, at linnedsyning og strikning henvises til hjemmene.

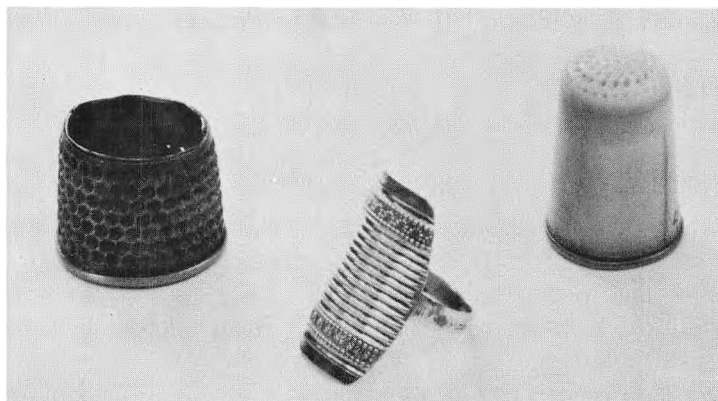
Lærerindernes forudsætninger

Lige fra begyndelsen af 1700-tallet har der til skolerne været knyttet en lærermoder, dvs. en kvinde, der tog sig af den praktiske undervisning af børnene. Hvis det var

Når man skal sy og brodere meget, er det nødvendigt at beskytte fingrene på forskellig måde. Her er vist 3 eksempler: til venstre og i midten to syringe, til højre et fingerbøl. Syringen yderst til venstre bruges til linned- og skræddersyning og kan sammenlignes med et fingerbøl uden top. Den er 1,7 cm høj og har museumsnr.:

133/1940. Syringen i midten kaldes også en fingerbeskytter. Den sættes på pegefingerens midterste led og beskytter huden mod den stikende broderenaal. Syringen er 2,3 cm lang og har museumsnr.:

849/1943. Fingerbøllet er af ben og er 2,5 cm højt. Det har museumsnr.: 4955/1956.

lærerens kone, kunne hun af og til arbejde uden at få nogen løn, men for det meste fik læremoderen en ringe betaling for sit arbejde. Nogen egentlig form for uddannelse har der ikke været nogen mulighed for lærerinden at få. Ofte nævnes det, at en lærerinde er en tidligere elev fra skolen, og hvad hun har lært der, er altså forudsætning nok for selv at give undervisning. I lærerindernes instrukser står der som regel blot, at hun skal være et net og sædeligt fruentimmer, og at hun skal kunne de forskellige fruentimmernetheder. Især i begyndelsen af 1800-tallet lægges der øjensynlig mere vægt på personlige end praktiske kvalifikationer. Man ser også gerne, at en lærerinde går klædt i indenlandske tøj, – dette skulle ansprede børnene til at ville gøre det samme.

I 1846 blev der på privat basis oprettet en dannelsesanstalt for vordende lærerinder, men her gives der ingen særskilt undervisning i håndgerning. I stedet kan eleverne få lov til på Døtreskolen af 1791 at overvære, hvordan undervisningen kan foregå i dette fag, – og det understreges, at den er fortrinlig på Døtreskolen.

Først 1859 kom der en lov, der gav lærerinder adgang til at undervise i almueskolerne i andet end håndarbejde. Til eksamen skulle de vordende lærerinder ikke aflægge prøve i matematik, naturlære og gymnastik, men til gengæld regnedes håndgerning tredobbelt.

Med hensyn til hvordan børnene blev oplært, er der

ikke mange oplysninger, og slet ingen eksakte. Om der var tale om gruppeoplæring eller individuel undervisning, står hen i det uvisse. I lærerindernes instrukser står blot, hvilke fag de skal undervise i, men ikke hvordan.

I de fleste skoler deles eleverne i to grupper – ældre og yngre – og en gruppe undervises samlet. Der kan således være 4-5 års forskel på eleverne i samme gruppe. I fattig- og arbejdsskolerne er håndgerning ikke nærmere defineret, og der er måske her mere tale om en oplæring til en bestemt disciplin, f.eks. spind eller strik. I en del skoler for bedre folks børn undervises der imidlertid i så mange discipliner, at der sandsynligvis har foregået en individuel undervisning.

Ofte har det været svært at se, hvad der egentlig undervises i. I skoleplaner og lærerindeinstrukser står der f.eks. »Syning og Brodering«, men hvad det indeholder, nævnes sjældent. I annoncerne i Adresseavisen derimod omtales ofte de forskellige håndarbejdsformer, og her kan det ses, at pigernes undervisning bl.a. har været underlagt modepræg. Et eksempel fra 1830, nr. 2, nævner bobinettrækning – et tyllsarbejde – der netop da var højeste mode: »For de Forældre, som det falder besværligt at undvære deres Døtre hele Dagen fra de huuslige Sysler, og dog gierne ønskede dem godt underviste i Religion, Skrivning, Regning, Bobinets-trækning, Linned- og Navnesyning, samt Tydsk, Fransk, har en Lærerinde i sin Skole oprettet en Classe, hvor der i Eftermiddagstimerne fra 4 til 7, gives Undervisning i ovennævnte Gjenstande for Pigebørn i enhver Alder, for den billige Betaling 4–6 mk maanedligen for enhver Elev. De Forældre . . .« Desuden er der netop det år et stort antal annoncer, hvor folk tilbyder færdigt bobinetarbejde eller gerne vil udføre det.

Som nævnt var regeringen interesseret i, at befolkningen hjalp med til at forøge den hjemlige manufakturproduktion, og på den baggrund må man se de mange arbejdsskoler, der havde ret gode forhold. Oftest var det sådan, at skolerne fik materialer fra fabrikanter eller familier ude i byen. Det kunne f.eks. være

uld eller hør, der skulle spindes, strikkes eller væves. Det færdige arbejde leveredes så tilbage, og der blev afregnet. På nogle skoler, især hærens og søværnets, forarbejdedes bl.a. klæder til soldaterne.

Ovennævnte forhold gælder for de skoler, hvor undervisningen er gratis. I de øvrige skoler ser det ud til, at børnene selv har haft materialer med til håndarbejdstimerne. Således fik skolekommissionen for Østre Betsalingsskole i 1848 tilladelse til af skolekassen at tage en årlig sum til anskaffelse af materialer til håndarbejder til de elever i pigeklasserne, der ikke selv kunne skaffe det.

Læreklude

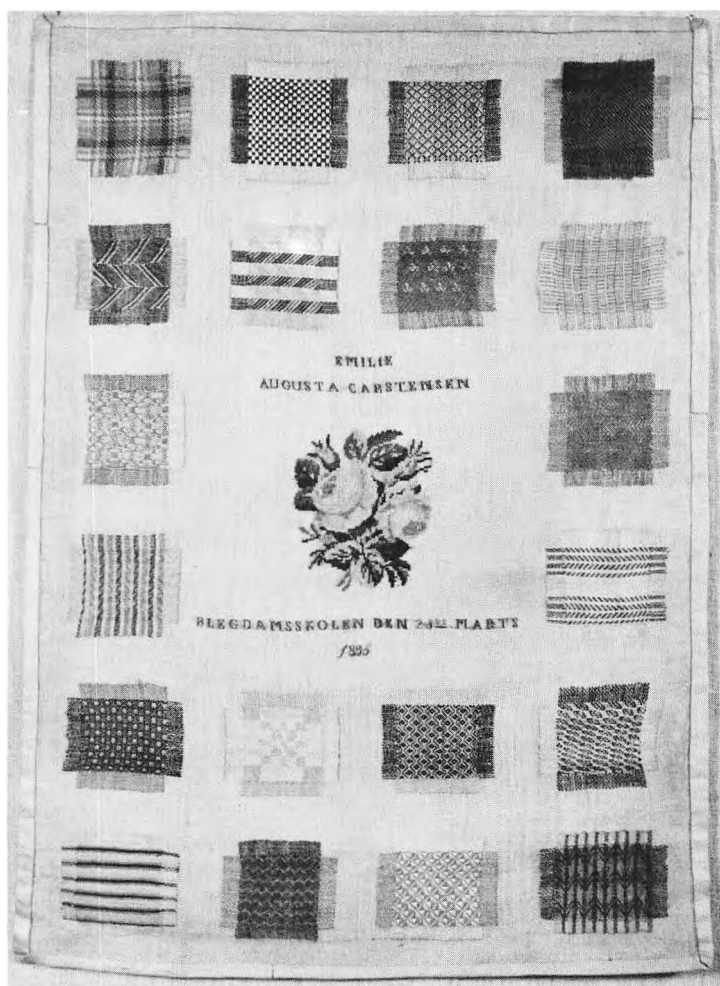
Ved gennemgang af læreklude på Kunstindustrimuseet og Dansk Folkemuseum kan der konstateres visse fællestræk, der tyder på en planlagt undervisning. Dette gælder især stoppekludene, hvor eleverne på et stykke fint lærred har imiteret et vævemønster.

Stoppeklud. 24 cm høj og 32 cm bred. Uldstof med broderi og stopninger i silkegarn. Midt på er broderet Oline Schjørrmann, Blegdamsskolen den 4 April 1833. Museumsnr.: 166/1911. – Negativnr.: 108.892.

Således er der på Nationalmuseet to stoppeklude fra Blegdamsskolen. De er syet henholdsvis 1833 og 1835 af to forskellige piger, der har broderet såvel deres eget som skolens navn samt dato og årstal. Den ene klud har ti stopninger, den anden dobbelt så mange, men syv af mønstrene er de samme.

De fleste af stopningerne er meget fint udført, og når man ser på sværhedsgraden, og at pigerne kun var omkring 10 år, da de syede kluden, så må de have fået

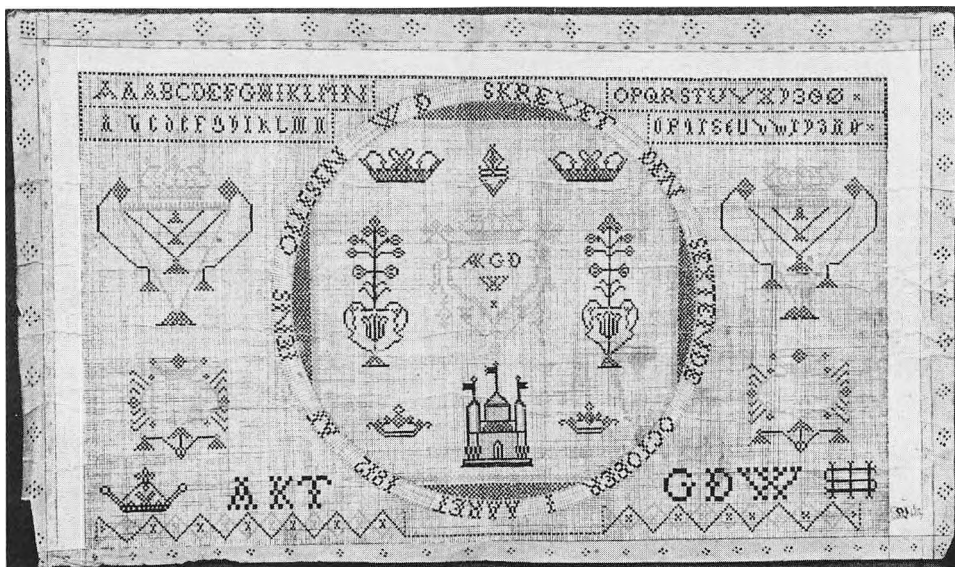

Stoppeklud. 42,5 cm høj og 31 cm bred. Uldstof med broderi og stopninger i silkegarn. I midten er broderet Emilie Augusta Carstensen, Blegdamsskolen den 28de Marts 1835. Museet har også en navneklud, som er syet af Emilie Augusta i 1831.
– Stoppekluden har Museumsnr.: 163/1938.
– Negativnr.: 109.026.

Tegning. 33 cm høj og 20 cm bred. Papir med farvelagt tegning. I rosetten midt i står 1837 og nederst: Tilhører Marren Niels Datter Wisborg. Tegneren har kvadreret papiret og tegnet motiver, så de kan tælles ud ved syningen. Det vides ikke, om der er blevet syet efter denne tegning. Museumsnr.: 1882/1967. – Negativnr.: 98.331.

en ret indgående vejledning. Dansk Folkemuseum har ca. 15 stoppeklude fra København fra den behandlede periode, og en del stopninger går igen på disse klude. Det kunne tyde på, at undervisningen har været ret kontinuerlig gennem årene, naturligvis også forårsaget

af, at disse mønstre har været gængse i forskellige af tidens stoffer.

Navnekludene med deres alfabetter, tal og motiver i korssting og andre sting viser ikke helt samme præg, selv om mange mønstre går igen. Ved udførelsen af disse stykker har pigerne nok selv kunnet bestemme en del, som vi senere på side 29 hører Sarah Reitzel fortælle om.

Vi ved ikke noget bestemt om, hvordan pigerne har fået kendskab til de mønstre, som de broderede. Givet er det imidlertid, at de har haft noget at se efter, – noget at tælle ud efter. Og det har nok kunnet skifte mellem en tegning, et bogtrykt forlæg og lærerindens egen eventuelt egne læreklude. Når man ser færdigbroderede navneklude kan man genkende mange af motiverne. Det gælder både dyrene, kristne symboler og hverdagens brugsting. Og det gælder skibe, huse og ikke mindst korsfæstelsesscenen. Fra 1600-årene udkom der især i Tyskland trykte bøger med mønstre til talte syninger, og disse bøger må have haft en ret stor spredning. Mønstrene fra bøgerne spredtes endnu mere, idet de er blevet syet af efter allerede syede navne-

Tegning.
19 cm høj og 32 cm bred.
Håndkvadreret papir med mønstre. I kransen i midten står: »Skrevet den sextende october i aaret 1812 af Jens Ollesen WD.« Tegningen er i nederste højre hjørne signeret IW Dølbj. – Desværre vides intet om, hvem denne Jens Ollesen er, eller om mønstret i det hele taget er til et broderi. Man kunne også tænke sig, at det var en øvelse for en væver. Under alle omstændigheder kan kransen i midten ikke sys umiddelbart, som den er tegnet. Privat-eje. Vist på Danmarks folkelige Broderiers udstilling i Skive 1974. Kvitteringsnr.: 34953 B.

Tegning. 35 cm høj og 35 cm bred. Papir med farvelagt tegning. Nederst står: Jørgen Laursen Hornborg, og det er ham, der har tegnet billedet i 1869. Det vides, at Jørgen Laursen var vognmand og også tegnede mindeskrifter til at hænge op på væggen. Han boede i Hornborg, og tegningens nuværende ejer oplyser, at der findes flere lignende tegninger på Horsens-egnen. Museet vil meget gerne i forbindelse med læsere, der kender til disse kvadrede tegninger, eller som kan sige noget om, hvorvidt der f.eks. omkring eller i Horsens har været en skole eller en særlig tradition for sådanne tegninger.

Sammenlign med fig. 22 i billedafsnittet. Denne navneklud har en lignende opbygning og minder i stilen om tegningen. Privateje. – Danmarks Folkelige Broderier, kvitteringsnr.: 35423. Vardø.

klude. Blader man i nogle af disse gamle mønsterbøger, føler man det hele meget bekendt, for det er motiver, der går igen og igen på vore læreklude.

Håndtegnede forlæg for navneklude kender vi imidlertid ikke ret mange af. Her i bogen skal gengives de få, som museet har kendskab til, selv om det er sparsomme oplysninger, vi har om de enkelte tegninger.

For de to første gælder, at man ikke kan sy direkte efter dem. I hvert fald ikke korssting. Måske skal disse tegninger betragtes som forlæg for forlæg for et broderi, forstået på den måde, at tegneren har lavet sit mønster uden måske selv at kunne brodere. Han har blot givet sit udkast til, hvordan mønsteret kan konstrueres, og hvordan motiverne kan placeres i forhold til hinanden. Det er så blevet overladt til en kyndig brodererske at »overføre« tegningen til broderiet og de krav, der stilles alt efter, hvilke stingtyper der vælges. Det vil altså sige, at tegneren kan betegnes som en designer for at

bruge et nutidigt ord, og broderersken er omformer og producenten. Arbejdsfordeling mellem mand og kvinde!

Måske giver denne annonce fra nummer 11 af Adresse-Avisen 1820 et glimt af en sådan broderitegner: annoncen starter med »En Lærer i Tegnekunsten, som selv har en betydelig Samling af Figur-, Landskabs-, Blomster og alle Slags Brodeer-Tegninger, ønsker sig 3 a 4 Timer ugentligen befatte . . .«

Eller denne annonce fra samme avis nr. 9, 1830: »Grundig Undervisning i Blomster-, Landskabs- og

Tegning.

21 cm høj og 15,5 cm bred. Håndkvaðeret papir med broderimønstre. Den fotograferede side er én af 32 paginerede sider i en bog med læderbind og messingbeslag. På den første og sidste side er der med gotisk håndskrift skrevet forskelligt på tysk, bl.a. navnet Anna Maria Voltmer. Det fremgår, at hun er født i Altenbruch i 1761, og så vidt det kan tydes, har hun haft denne mønsterbog fra sit 12. år. Om hun selv har tegnet alle mønstrene, ved vi desværre ikke. Men der er ingen tvivl om, at der her er tale om forlæg til lignende broderier som læreklude. På siderne findes mønstre som blomster, kroner, stjerner, liggende hjort, mølle og borter samt alfabetet, og det er alt sammen noget, vi kan genfinde på navneklude. Museumsnr.: 213/98 Rise herred.

Navneklud. 31 cm høj og 33 cm bred. Uldstof med broderi i silkegarn. Det er tydeligt, at denne og den næste navneklud er syet ud fra de samme forlæg. Motiverne er de samme, mens placeringen er lidt forskellig, dog følgende de samme akser. I de to øverste kartoucher er broderet: Navneklud for SNG og Færdig den 11 Stbr 1809 og SNG står for den niårige Susanna Nicoline Galdberg. Næsten alle motiver på denne navneklud vil man kunne genfinde i de tyske mønsterbøger fra 1600-årene. Det gælder både dyrene og blomstervasen midt på i højre side. Museumsnr.: 4168/1966. – Negativnr.: 108.969.

anden Frihaandstegning tilbydes af en Pensionist med Kone og 6 Børn for 1 mk Timen. For Duelighed kan fremvises Arbejder af Elever . . .«.

Imidlertid er denne forbindelse mellem designer og omformer/producent eller tegner og udøver endnu kun tankespind fra forfatterens side. Måske er de afbillede tegninger blot tegneøvelser på kvadreret papir uden sammenhæng med navnekludene. Vi mangler en undersøgelse omkring disse problemer, før vi kan sige noget mere konkret om det.

Dog har vi i den sønderjyske kniplefremstilling en parallel til dette designer-omformer-forhold. Knipplingsfabrikanten enten købte eller tegnede selv et mønster. Derefter blev mønstret overladt til en såkaldt opslagerske, der kunne beregne, hvor mange kniplepinde, der skulle bruges. Det kunne være nødvendigt med visse ændringer i mønstret, så det blev teknisk muligt at udføre det, hvorefter mønstret blev prikket over på

Navneklud. 31,5 cm høj og 34,5 cm bred. Uldstof med broderi i silkegarn. I denne navnekluds øverste kartoucher er broderet: Navneklud for CGG, færdig d. 26. Jan 1811, og navnetrækket menes at stå for en søster til Susanna, der har syet navnekluden på den modsatte side. De to navneklude er syet på samme slags stof og med silkegarn i samme nuancer, fortrinsvis grønne. Der kan således ikke være tvivl om, at de to små broderersker har haft samme læremester, om det så har været en lærerinde i en skole eller f.eks. en tante, der har vejledt pigerne hjemme. Imidlertid er det sjældent at finde to navneklude, der i den grad minder om hinanden som disse to. Museumsnr.: 4169/1966. – Negativnr.: 108.959.

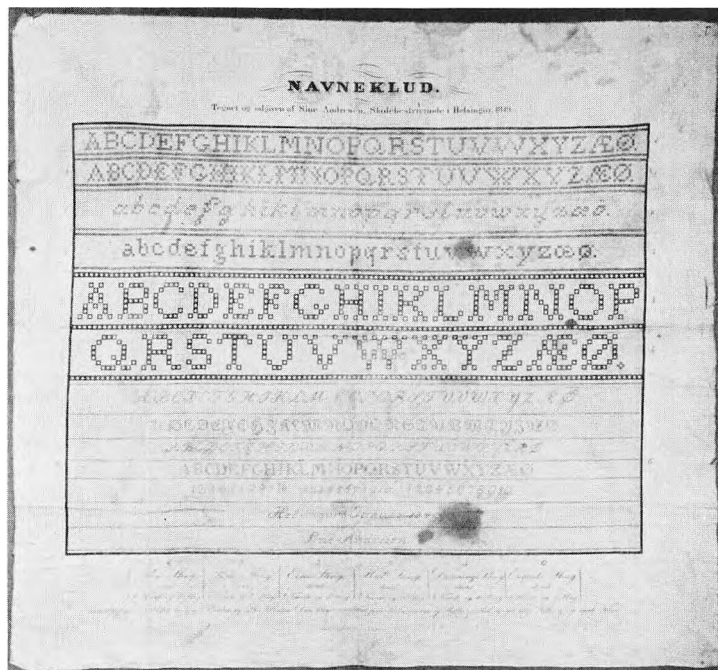
pergament, et såkaldt prikkebrev. Endelig skulle hun foretage garnberegning. Dette forhold kan man læse om i bl.a. Emil Hannovers bog »Tønderske Kniplinger«, 1911 og 1974.

Hvis vi med dette in mente ser på de to første tegninger, så har de begge en cirkel i midten, og hvis broderiet skal kunne lykkes – enten i korssting eller en kombination af korssting og f.eks. tællesyning – må der ændres på proportionerne. Vanskeligt vil det især være med tegning nr. 2, for ikke at sige umuligt.

Hvis der er nogle af denne bogs læsere, der kan sige mere om disse tegninger – eller som kender til lignende tegninger – så vil museet meget gerne have oplysninger herom. Vi vil gerne vide, hvem der har tegnet tegningerne, hvorfor vedkommende har gjort det, og hvad tegningerne har været brugt til – hvis de har været brugt til noget ud over at pynte på væggen.

Som nævnt ovenfor har navnekludene et individuelt

Forlæg, 42 cm høj og 45 cm bred. Lærred med sort tryk. – Dette er det eneste kendte »færdiglavede« forlæg til en navneklud, som man kan sy direkte efter. Den trykte navneklud fortæller os selv om, hvor den er fra, idet der er påtrykt: Tegnet og udgivet af Sine Andresen, Skolebestyrerinde i Helsingør, 1849. Udgiverindens Forlag eneberettiget. Ud for rækkerne står der tal, og nederst på stykket er der nøje forklaret, hvor mange tråde, der skal syes med til de forskellige sting. Desuden anvises der perlecanavas af mellemfinhed og silketråd til broderiet. Så vidt vides, findes der kun én navneklud bevaret, der er syet nøjagtig efter dette forlæg. Denne navneklud opbevares på Helsingør Bymuseum (HM 3676) og er beskrevet af P. J. Holm (se litteraturlisten, 1957-58). Forlægget har museumsnr.: 1239/1950. – Negativnr.: 109.057.

præg. Alligevel kan man sige lidt generelt om kompositionen inden for de forskellige tidsperioder. Det ser nemlig ud til, at børnene har fået visse retningslinier med hensyn til placering af motiverne, men så selv har kunnet vælge mønstrets størrelse, eventuelt farve og stingarten.

Hvis vi begynder med 1700-tals-navnekludene, så er der oftest bogstav- og talrækker foroven. Nederst i midten er der mennesker enten almindelige mennesker i tidens klædedragt, eller det er Kristus på korset eller Adam og Eva under livets træ. I de nederste hjørner kan der være flademønstre og herover huse, skibe og dyr. I midterfeltet og i øvrigt spredt over hele navnekluden er kroner og indrammede monogrammer. Der ser ud til at være en vis valgfrihed omkring bestemte akser på navnekluden.

På de senere navneklude holder man fast ved tal og bogstaver foroven og et menneskemotiv, et hus eller naturmotiv i midten forneden. Deromkring fordeles

mindre motiver. Efterhånden fylder bogstaver og tal mere og mere af lærekluden, og valgfriheden synes nu at gå på størrelsen af blomsterkranse med monogrammer indeni.

Men studiet af navneklude kan være andet end studier i teknik og komposition. Der kan også være mange slægts- og personalhistoriske aspekter knyttet til mønstrenes og især initialernes placering på navnekluden. Dette har Poul Bondesen behandlet i sin spændende artikel fra 1976, ligesom en navneklud fra Værløse Museum har meget at fortælle om en enkelt slægt (se litteraturlisten, J. K. Skov).

Klager og påbud

En af de gentagne anker mod håndarbejdsundervisningen er den, at eleverne kommer med så mange og forskellige ønsker hjemmefra, at en fælles undervisning er umulig at gennemføre. I 1842 hedder det, at hvis en pige f.eks. skal have en fødselsdagsgave færdig, tænker hun ikke på andet, og det går ud over hendes øvrige undervisning. – Sammesteds går forfatteren imod fransk konversation i håndarbejdstimerne.

I 1800 hedder det i et meget stærkt angreb på pigeskolerne, at der ikke sjældent til eksamen bliver lagt håndarbejder frem, som eleverne får ros for, men som lærerinden for en stor del har forfærdiget. Samme klage kom ovennævnte forfatter med i 1842.

På den anden side ankes der også over, at for mange håndarbejder, som eleven tager med hjem, bliver gjort færdig af en i hendes familie. At der er noget om denne klage, kunne en instruks i 1825 til lærerinderne på Christianshavns Døtreskole tyde på. Den påbyder, at ét stykke håndarbejde af hver slags skal laves *alene* på skolen under lærerindens opsyn. Dette arbejde vil der fortrinsvis blive taget hensyn til ved eksamen. De håndarbejder, som eleven får anvisninger til i skolen, men færdiggør hjemme, vil også blive lagt frem til eksamen.

På Vestre Betalingskole har eleverne overarbejdstimer op mod eksamen for at blive færdig med de forskellige håndarbejder. På Døtreskolen af 1791 må der ikke gives ekstratimer hen mod eksamen. Der har således været forskellige opfattelser af, hvor meget der skulle gøres for at imponere forældrene. Imod arbejds- og læseskolerne lød klager over, at børnene blev sat til arbejde, som de ikke senere kunne få gavn af. I 1814 berettes dog om, at man nu kun sætter børnene til sysler, hvoraf de kan få nytte i den voksne alder. I Todes Døtreskole for velstillede folks børn skulle forældrene skaffe, hvad der blev brugt i håndarbejdstimerne. Her pålægges det lærerinden at se efter, at børnene kun medbringer ting, de kan få nytte af, når det er færdigt.

Denne opremsning af klager og påbud skulle give et lille billede af, hvor forskelligt undervisningen blev grebet an. I gennemgangen af navngivne skoler gives der også en del eksempler på disse forhold.

Et eksempel fra 1860'erne

At skoledirektionens klager op mod 1850 har været berettigede kan der ses mange eksempler på. Også på at dens forslag om linnedsyning og strikning ikke blev taget til efterretning. Her skal nævnes en af de bedste og mest detaljerede kilder til belysning af håndarbejdsundervisningens indhold. Ganske vist stammer den fra midt i 1860'erne, men når senere forskellige skoler fra hele perioden 1800–1850 gennemgås, vil det fremgå, at skolernes undervisningsplan m.h.t. håndarbejde har ændret sig uhyre lidt. Hvad der her fortælles om 1860'erne kunne i store træk lige så godt være foregået nogle årtier tidligere i en af de bedre pigeskoler.

I det pædagogiske blad »Vor Ungdom« skriver Sarah Olivia Reitzel i 1900 indigneret om den daværende

håndarbejdsundervisning. Som et bedre eksempel fortæller hun om sine egne skoledage i Vestre Betalings-skole, hvor hun gik hver formiddag. Hun pointerer, at det var skolens opgave at undervise, så eleverne, når de forlod skolen, var så dygtige i al linnedsyning, at de kunne tjene deres brød som linnedsyersker, og at de som tarvelige mænds hustruer kunne udføre alt, hvad der forekommer af håndarbejde i et hus. – Denne formålsparagraf har vi mødt allerede i 1700-årene.

Sarah Reitzel indrømmer, at hun var den bedste elev i håndarbejde, men tilføjer, at der dog var mange, der kom op på siden af hende. Hvis en elev ikke havde en manchetskjorte til eksamen det sidste skoleår, regnedes hun for en anden rangs elev. For at være første rangs havde forfatterinden udført: 2. klasse (11 år): Navneklud med de sværeste bogstaver, fugle og blomsterkranse i kulørt broderi. En pæn chemise, en herrekrave af hollandsk lærred med stikkelag, et par fine bomuldsstrømper samt en lille nålebog.

1. klasse, 1. år (12 år): Strikkeklud af fint bomulds-garn nr. 20. Den måler næsten to alen og opviser de sværeste skrevne bogstaver samt en lang række mere eller mindre svære strikkemønstre. Stoppeklud med 8 forskellige mønstre udført i silke. Et par mamelukker med bredt broderet mellemværk, en fin chemise og en herrekrave af hollandsk lærred med stikkelag.

1. klasse, 2. år (13 år): Manchetskjorte til skoledirektøren (et ekstra og ærefuldt hverv for denne dygtige elev) med fine stikkelag, en herrekrave af hollandsk lærred, navneklud af hollandsk lærred med højkrød silke samt en fin bomuldsstrømpe.

Efter denne imponerende opremsning siger Sarah Reitzel, at det var en stående regel, at eleven i øverste klasse foruden et pænt stykke linned skulle præstere et par bomuldsstrømper, og en navneklud, men facon og udsmykning var efter eget ønske. Herre- og damelinned blev udført, som man havde brug for det, og når eleven havde syet disse ting, måtte hun fremstille yderligere efter lyst og evne.

Helt befriende er det, når forfatterinden tilføjer, at

det dog ikke skal anbefales nu (1900) atter at lade børnene anstrenge øjnene i den grad.

1803 støder vi i en håndbog om opdragelse på lignende indvending. Her hedder det: »Pigerne kunne trænge til Afvexling i Haandarbeide, fordi de sædvanlige fx. er farlige for Sundheden, fx. Brodering. Denne er vist i sig selv en fortræffelig Sysselsættelse, men kan dog formedelst den nedbøjede Stilling og Synets stærke Anstrengelse, blive meget skadelig, naar den sker for hyppig og vedholdende«.

Om selve undervisningen skriver Sarah Reitzel, at f.eks. strikkekluden for størstedelen blev lavet hjemme. Kun den nødvendigeste vejledning blev givet på skolen, f.eks. anvisning på, hvorledes der skulle tælles ud til navnene og begyndes til hvert strikkemønster. Ligeledes med strømper. Kun begyndelsen af borten, hæl og lukning af tåen blev de første gange besørget på skolen.

Henimod eksamen havde eleverne mange overarbejdstimer på skolen, og de tilbragte dem enten privat hos lærerinden eller i den klasse, hun underviste om eftermiddagen. Hun fortæller også, at lige i begyndelsen af hendes skoletid havde eleverne meget travlt med at strikke halstørklæder, sokker, muffediser o.a. til soldaterne – og det foruden eksamensarbejdet.

Således var idealtilstanden i 1860'erne. Vi skal nu se på nogle eksempler på skoler inden for de forskellige kategorier.

Friskolen i Dronningensgade

Denne skole hører til de Holckske friskoler, der oprettedes 1771 for private midler, og hvor undervisningen var gratis. Agent Hans Holck satte sammen med andre borgere en bekendtgørelse i Adresseavisen om støtte til »En Frie Skole for hjælpeløse Børn«, og der var så megen velvilje for forehavendet, at der i første omgang startedes 3 skoler, der hurtigt blev til 5. Skolerne fik

snart omkring 300 elever, hvoraf ca. en tredjedel var drenge.

Formålet var først og fremmest at oplære tiggende børn til nyttigt arbejde, og det vil sige forskelligt håndarbejde. Desuden undervistes i religion, og hvis forældrene ønskede det, også i regning og skrivning.

Børnene var delt i 2 klasser med højst 30 elever i hver. De blev undervist af skoleholderen og hans kone. Omkring 1815 blev det mere almindeligt, at børnene fordredes undervist i regning og skrivning, men skolens hovedformål forblev dog håndarbejdet, og i 1870'erne havde den stadig stor søgning. Dette hænger sikkert sammen med skolens lille elevtal, og at børnene fik andel i deres arbejdsfortjeneste.

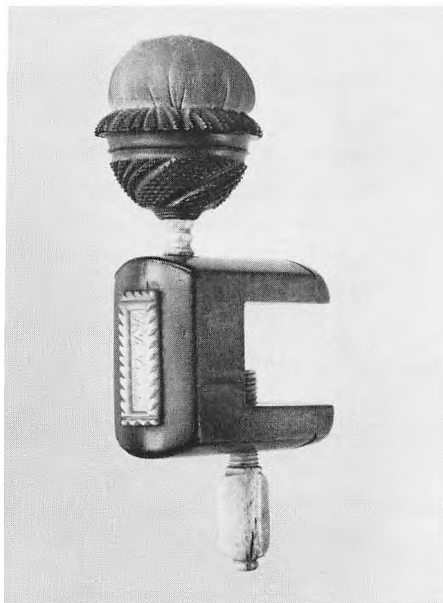
Håndarbejdsundervisningen

I Skolens statutter fra 1771 står der, at de tiggende børn skal lære al slags let håndarbejde som »at spinde Hør, Uld, Bomuld, plukke og sortere Uld, vinde Garn, knytte og strikke, kniple, sye, gjøre Hægter og Maller m.v.« Til at undervise i alle disse ting havde man skoleholderens kone, der virkede som læremoder. Hun fik sammen med sin mand en fast årlig løn og derudover en tredjedel af udbyttet ved skolens håndgerning. Det er derfor ikke helt sikkert, om det er til børnenes udelte fordel, når det 1787 lyder om lærerparret, at de »have besørget Børnenes Undervisning i Kristendom og Haandarbejde med en besynderlig Flid og roesværdig Nidkjerhed . . .« Deres årlige løn var på 195 rigsdaler, og de havde i skolens første 7 år ved børnenes håndarbejde tjent 350 Rdl., så det var ingen ringe del af lønnen.

I øvrigt vides der intet om, hvordan undervisningen eller måske rettere instruktionen foregik. Her er ganske vist kun tale om lettere håndarbejde, men børnene skulle dog have forevist fremgangsmåderne.

Derimod er der ret nøjagtige opgørelser over, hvilke ting der fremstilledes. Skolen modtog betydelige gaver i form af materialer til håndarbejdsundervisningen, og af de fremstillede ting blev der f.eks. syet konfirma-

En syskrue som denne spændtes fast til bordkanten, når der skulle sys linned eller andet med lange, lige sømme. Sytøjet sattes fast til den polstrede pude og holdtes stramt, mens sømmene syedes. – Denne syskrue, der er af træ, ben og perlemor, er sammenskruet 14 cm høj. Museumsnr.: 3082/1967. – Negativnr.: 98.945.

tionstøj til eleverne, når de skulle forlade skolen.

I de første syv år var der blevet fremstillet 50 skjorter, 79 særke, 37 forklæder og 8 halsklude. Hertil kommer klæder med tilbehør til 29 konfirmander og klæder til 37 fattige børn, hvortil tøjet skænkedes af velgørere. Der var forarbejdet 86 lispund hør, uld og bomuld, strikket 1.036 par strømper, 71 nathuer og et par vanter. Endelig vævedes 286 alen lærred og 62 alen sribet bomuldstøj. I alt havde børnene herved tjent 600 Rdl.

For at opmuntre børnene til en ekstra indsats fik de stillet årlige præmier i udsigt. Landhusholdningsselskabet gav bl.a. en del præmier til denne skole.

Frue Arbejds- og Læseskole

Denne skole er en typisk fattigskole, hvor børnene beskæftigedes til langt ud på aftenen. Alle de her brugte oplysninger stammer fra 1806. Man så det da som sko-

lens første formål at lære børnene arbejdets glæde, for som det hedder »alle Børn, der søger Skolen skal engang selv tjene deres Brød. Det skulle derfor helst blive en Vane at arbeide – og endda af Lyst«.

Skolen bestod af 4 klasser med 50 børn i hver, og klasserne var igen delt i to afdelinger. Piger og drenge var skilt til håndarbejdsundervisningen. I sommertiden var børnene på skolen fra kl. 7 morgen til halv ni om aftenen, om vinteren møder de et kvarter senere. Der undervises 6 dage ugentlig, og timerne fordeles med 42 på arbejdsskolen, 18 til religion, skrivning, regning og læsning og 16 til gymnastik, sang og spisning.

Efter en arbejdsprøve fastsættes det for hvert barn, hvor meget det ugentlig kan bestille. Hvis det får tid til overs, kan det enten arbejde videre i eller uden for skolen eller »bruge Tiden paa anstændig Fornøjelse.« Hvad børnene tjener ud over det fastsatte, går i deres egen lomme, men forstanderen giver udtryk for, at det er alt for lidt, børnene ad denne vej kan tjene. Han ser hellere, at de får i forhold til deres samlede arbejdsydelse, for han mener, at det vil højne deres arbejdslyst og samtidig bevirke, at forældrene vil være mere interesseret i at holde dem i skolen.

Det, barnet tjener i »arbejdstiden«, går i en fælles kasse, hvorfra der tages, når en elev skal have tøj.

Materialer til skolens håndarbejdsundervisning leveres af tøj- og strømpfabrikanter og familier i byen, der senere får de færdige arbejder retur.

En gang om året bliver der uddelt præmier til den bedste elev inden for hver arbejdsgruppe, og det kan enten være penge, klæder eller rekvisitter til fremstilling af håndarbejder.

Håndarbejdsundervisningen

Formålet med undervisningen var også at forebygge lediggang. Om drengene hedder det, at de skulle lære at strikke og lappe deres klæder, for det var nyttig at kunne. Når de derimod blev sat til at spinde, var det af mangel på andet arbejde.

Hellere lod man drengene arbejde ude i byen, mod at arbejdsgiveren gav drengen klæder eller betalte en vis sum til skolen. Drengen skulle dog deltage i de daglige 3 timers boglig undervisning på selve skolen.

Pigerne skulle lære det samme som drengene og derudover at strikke og sy linned og navn. For pigernes vedkommende var der også arbejde at få ude i byen – og på samme betingelser som drengene. Nogle arbejdede hos Madame Møller, der besørgede pynten til Det kongelige Teater, og hos hende kunne pigerne også lære skræddersyning. Desuden beskæftigedes nogle elever på Hr. Jonas's Blomsterfabrik.

Det kongelige Døvstumme-Institut

Dette institut er taget med for at vise, at man også tog sig af de »anderledes« i samfundet. Filantropismen fornægtes ikke. Oplysningerne om arbejdet stammer fra instituttets oprettelse i 1806 og til 1815.

Inden man turde begynde på noget så nyt som undervisning af døvstumme, blev lægen P. A. Castberg sendt på studietur til det sydlige Europa, hvor man var nået på vej med indrettelse af sådanne institutter. Efter Castbergs instrukser kunne man så med ham som leder i 1806 åbne i lokaler i Nikolai Skole, der stod under fattigvæsenet.

Hensigten med undervisningen var at danne de døvstummes moralske og fysiske evner til den mulige fuldkommenhed, at henvende disse på alt, som fornuften finder mennesket værdigt og nyttigt, og som kunne gøre den døvstumme til et gavnligt medlem af samfundet.

Instituttet gælder for de to riger Danmark og Norge, men der kommer fortrinsvis elever fra København. Der bliver undervist i 5–6 år, og forstanderen er formynder for eleverne, også efter at de har forladt skolen. Ele-

verne bor på instituttet, og der betales 70 Rdl. pr. elev om året.

De første år var der 10 elever, og 1813 var antallet steget til 36. Der blev vist ret megen interesse for dette arbejde, og der opnåedes hurtigt resultater – ikke alene gennem den praktiske undervisning, men også ved den boglige.

At interessen var omfattende viser, at Det kongelige Teater den 15. maj 1816 gav en forestilling til fordel for instituttet.

Ud over forstanderen synes der ikke at have været specielle lærerkræfter. 1807 ved vi, at en kobberstikker blev ansat som lærer. Samme år hedder det om håndarbejds lærerinden, at hun bør være en midaldrende fruentimmer i ugift stand eller enke, have en god opdragelse og de for hendes køn nødvendige kundskaber, og endelig nævnes fruentimmernethederne.

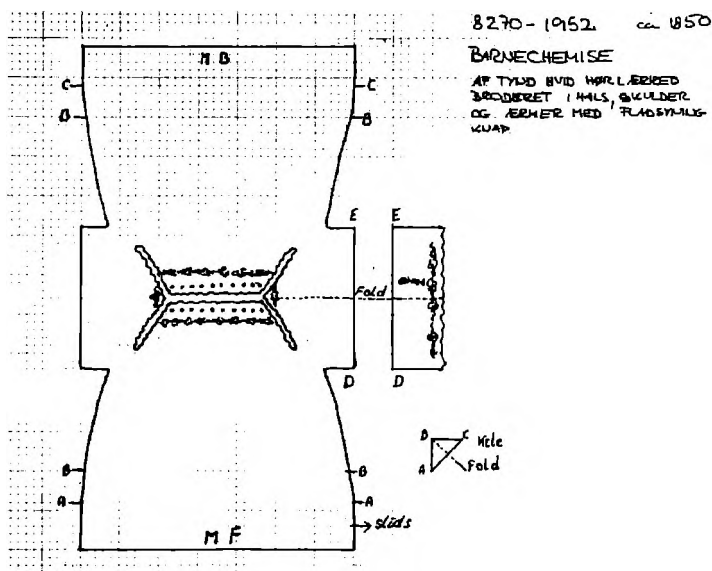
Håndarbejdsundervisningen

Den praktiske undervisning var ret omfattende på instituttet. Pigerne lærte figur-, blomster- og anden frihåndstegning, som de kunne få brug for til håndarbejder. Desuden undervistes pigerne i at strikke og sy linned, og 1815 nævnes det, at der for første gang er vævet lærred af en elev. For instituttet gælder som for fattigskolerne, at eleverne kunne få oplæring ude i byen, hvis skolen kunne finde en passende læreplads.

En gang hvert halve år holdtes en udstilling af de ting, eleverne havde fremstillet. På sommerudstillingen 1810 blev vist strikkede urbånd og 18 pengepunge. De forskellige ting kunne de besøgende købe, og eleverne fik en vis sum pr. solgt stykke. Disse penge blev samlet og udbetalt, når eleven forlod instituttet. Fra september til marts 1811–12 blev der ialt solgt håndarbejder for 2.160 Rdl., foruden at der til provinsen var sendt varer for 1.347 Rdl. Det var således ikke helt små beløb, det drejede sig om.

Med hensyn til drengenes praktiske undervisning synes der at være lagt meget mere fantasi for dagen. Fra

Denne barnechemise stammer fra ca. 1850, og pigerne kan udmærket have syet chemiser i samme snit. I 1968 tegnede Dansk Folkemuseum snitmønster af chemisen, og 1 tern er lig 1 cm. Museumsnr.: 8270/1952. – Negativnr.: henh. 101.520 og 101.521.

omtaler af de halvårlige udstillinger kan man se, at de har lavet papæsker, kufferter, optiske glas til kikkerter og mikroskoper, træ- og ravarbejder o.m.a. Også drenge kunne få oplæring ude i byen, f.eks. hos en skrædder.

Det søsterlige Velgørenheds Selskabs Skole

Om denne skole, der blev stiftet i 1790, har vi særdeles gode oplysninger, idet en af dens medstiftere dr. Lang Nissen fra 1799 udgav et lille kvartalsblad »Søsterlig Velgørenhed«, der bragte nyt om skolen til dens velyndere. Da kronprins Frederik 1790 skulle giftes, syntes den filantropisk indstillede forfatter Emanuel Balling, at den glædelige begivenhed burde markeres ved oprettelse af en skole. Han indbød derfor i sit blad »Kjøbenhavns Aftenpost« unge medborgerinder til at give et årligt beløb til skolens drift. Mange sluttede op om ham, bl.a. kongehuset, og ved brudeparrets indtog kunne Balling meddele, at stiftelsen var sikret, og der startedes en skole med gratis undervisning for døtre af ubemidlede forældre af middelstanden.

I »Søsterlig Velgørenhed« hedder det om skolens formål, at unge piger skal kunne modtage undervisning og oplæring i det, hvorved de sættes i stand til at være nyttige for sig selv og andre, og ved således erhvervet dueligheid at kunne skaffe sig sit udkomme.

Denne skole blev aldrig af de store, men til gengæld fremhævedes den som god. F.eks. i 1844 i årsberetningen for det samlede skolevæsen i København, hvor det hedder, at skolen virker kraftigt og velsignelsesrigt. 1815 var der 34 elever, og indtil 1840 var der udgået i alt 312 elever fra skolen. Intet barn kunne antages under det 9. år, og det skulle da kunne læse i en bog. Børnene var inddelt i to klasser efter alder, og der blev undervist fra kl. 8–12 og fra kl. 14–17. I 1816 blev skoletiden ændret til kl. 8–14 og om vinteren fra kl. 9–14.

Til at begynde med var fagkredsen begrænset til religion, skrivning, regning, lidt historie, syning og andre håndarbejder, men efterhånden føjedes også dansk, sang, geografi og almennyttige kundskaber til. For de

yngste var 21 af 39 ugentlige timer optaget af håndarbejde, for de ældre 20 af 39 timer.

De første lærerkræfter ved skolen var en skikkelig, duelig, fattig bosiddende familie. Manden havde lært faderens håndværk – bødkerprofessionen – men det hedder om ham, at han besad en for sin stand ualmindelig dannelse. Han skulle informere i at læse, skrive og regne. Hans kone ville tage sig af de forskellige slags håndarbejder. Senere blev også deres datter og dennes mand tilknyttet skolen. Ved at ansætte bødkerfamilien slog ledelsen to fluer med ét smæk. Den fik sine lærere, og som det udtrykkes, familiens vilkår formildedes med den bestemte løn.

Af skolens regnskaber kan det ses, at børnene fra skolen fik klæder til konfirmationen. Disse klædningsstykker skulle de så vidt muligt selv fremstille. Desuden køber skolen materialer til andre former for håndarbejder, således haardug og kulørt silke til læreklude. Ofte figurerer posten »Haandarbejdsfornødenheder«, men hvad det nærmere er, kan ikke ses.

Efter skoleloven 1814 reviderer selskabet sine love, og i § 12 hedder det: »Alt hvad af Bøger, Skrivematerialer, Tavler, eller til Haandarbeid i enhver Undervisningstime bruges, maa Børnene være forsynede med, holde det i god Orden, og paa sit behørigte Sted henlægge hvad der er brugt deraf, og ikke behøves for Øieblikket«.

I regnskabet for 1828 kan man se, at der er anskaffet en dragkiste til at have børnenes klæder og håndarbejder i. Hvad der imidlertid er sket med håndarbejderne efter endt eksamen, vides ikke. På regnskabet er der ingen indtægtsposter, der har med håndarbejder at gøre, så måske har børnene blot fået tingene, når de var færdige.

Håndarbejdsundervisningen

Eleverne får tilsyneladende en meget grundig undervisning. De lærer linnedsyning, og hvad dertil hører af hvidt broderi, strikning, spind og i det sidste skoleår

skræddersyning. Desuden får de ældre information i vævning.

Den første læremoder og hendes datter omtales som dygtige. Efter regnskaberne har de ikke undervist i skræddersyning og vævning, da denne undervisning er ledet af folk udefra. Regnskaberne viser også, hvilke materialer, der er købt til undervisningen. F.eks. 1815 til konfirmationsudstyr: broderregarn og tråd til kraverne. Desuden en del væverekvisitter. 1817 og 1819 kattun og hørlærred til klæder, tråd, fiskeben, bånd og snore. 1820: haardug og silke til navneklude. Beløbet – 24 Rdl. er det samme som til skrivematerialer, og f.eks. er der brugt 20 Rdl. til lys. Fra 1824 og til 1842 er der

Dette etui med syrekvisitter kunne godt have været en flidspræmie. Selve etuiet er ca. 13 cm langt og foeret med silke. Saksen, nålehuset og prenen er af presset sølvblik, og på trækkenålen står årstallet 1838. Museumsnr.: 1819/1938.

jævnligt købt fint linned haardug og kulørt silke til navneklude. 1843 hedder det navnetøi og floksilke, 1844 silke og canavas, 1845 silke og navneklude, 1846 silke og og canavas, 1847 stramay til navneklude, og i 1848 er der købt haardug og dreil.

Der blev købt uldgarn, som er brugt til strikning og måske også til vævning. Nogle år har der været udgifter både til uld og spind. Desuden den hyppige post med håndarbejdsfornødenheder.

Selv om de store børn har fået undervisning i skræddersyning, har det åbenbart kun været til husbehov. 1843 og 44 får 7 konfirmander fra skolen støtte til på et år at lære fuldstændig skræddersyning.

Til de dygtige elever var der flidspræmier, og det kunne være meget fine ting. Fra 1815 til 1829 kan f.eks. nævnes etui med fingerbøl, syring og trækkenål af sølv, strikkeringe af sølv gives flere gange, og desuden er der andre sølvting. Præmierne kunne også være klædningsstykker.

I museet findes et syetui, som vi ved er en sådan flidspræmie. På det læderbetrukne etui står nemlig med guldtryk: Givet Iensine Nielsen for udmærket Flid og Opførsel af det Søsterlige Velgjørenheds Selskab d. 28. October 1845.

Etuiet er 12 cm langt og 6,5 cm bredt. Det er foeret med lilla fløjl, og det har oprindelig indeholdt saks, nålehus, trækkenål, fingerbeskytter og fingerbøl. Nu mangler fingerbøllet, og trækkenålen er knækket.

Døtreskolen af 1791

Denne skole startedes af nogle forældre, der var utilfredse med direktionen af Todes Døtreskole, der stiftedes 1787. I lovene for den nye skole hedder det i § 1: »Selskabet kaldes: Selskabet for Døttre-Skolen. Dens Hensigt og Bestræbelser gaae ud paa, ved god Undervisning at danne opvoxende Døttres Forstand og Hierte, og at gjøre dem fuldkommen bekiendt med de for

Fruentimmer meest nødvendige Haandarbeider«.

Børnene blev optaget efter deres 5. år, hvis de kunne stave i en dansk bog, strikke og sy. Til at begynde med lå timerne fra kl. 9–13 og fra kl. 15–17. Senere ændredes det til kl. 9–14 med ét frikvarter på 15 min. Bortset fra, at der to gange om ugen blev givet undervisning om eftermiddagen i sang og dans, kunne det ikke tillades, at der blev undervist efter kl. 14. Det understregedes, at der heller ikke henimod eksamen måtte arbejdes ekstra på skolen for at få håndarbejder færdige. Eleverne inddeltes i 4 klasser med højst 16 elever i hver, og klasserne havde en times daglig undervisning i håndarbejde. De resterende blev brugt til sprog og allehånde dannende fag, og i alt undervistes der i op mod 20 fag.

Foruden at forældrene skulle være medlem af selskabet, betaltes der årspenge for hver elev. 1813 havde skolen 65 elever, og dette tal holdt sig nogenlunde til 1830, hvor tallet kom op på 82. I 1851 var der 84, og kun 4 år efter 134. Denne skole hørte til en af de mest ansete i København.

Håndarbejdsundervisningen

I skolens love fra 1791 kræves det, at førstelærerinden skal give grundig undervisning i alle fruentimmerarbejder så som linned- og skræddersyning, strikning og filering, brodering og blomsterarbejder samt i forfærdigelse af anden pynt.

1795 lyder en nyansat tegnelærers instruks: »Han skal fornemmeligen underviise Lærlingerne i Blomster-Tegninger med og uden Couleurer, for at kunne anvende samme til Brodering, samt i Figurer og Landskaber.« Året efter ansattes en lærerinde til at informere i skræddersyning efter mål, i brodering, navne- og stoppesyning samt blomsterarbejde. 1812 nævnes brodering, hvidsøm og syning og 1823 perlestriking. 1830 lavede skolen nye love, der dog i det store og hele blev en gentagelse af 1791-lovene. Her kommer imidlertid to interessante ting frem.

For det første pålægges det håndarbejds lærerinder-

ne, at de i timerne vekselvis skal føre samtaler med eleverne på fransk eller tysk, »forsaavidt de deri besidder den fornødne Færdighed« tilføjes det dog.

For det andet siges det, at førstelærerinden ved læreres eller lærerinders fravær skal sørge for, at eleverne bliver beskæftigede ved håndarbejde eller på anden nyttig måde. I skolen blev der ført protokoller over lærernes fravær, og fra disse kan man i årene 1825–52 se, at næsten alle timer, hvor læreren var forhindret, har børnene fået håndarbejds- eller tegneundervisning.

Da skolens kassebøger i hvert fald indtil 1825 ikke viser hverken indtægts- eller udgiftsposter på materialer til håndarbejder, må det formodes, at børnene selv har medbragt, hvad de skulle bruge i timerne. Hvert år i april blev der holdt eksamen, og her skulle elevernes håndarbejder lægges frem til bedømmelse. I 1825 sad der to kvinder i skolens direktion, og de skulle bl.a. se på håndarbejderne til eksamen. Når der ved årets slutning blev delt præmier ud til værdige elever, var det enten bøger af moralsk eller historisk indhold eller forskellige håndarbejdsrekvisitter.

Skoleannoncer i Adresseavisen

Om den lange række af små, private skoler er der ikke mange oplysninger overleveret. For de år, hvor der findes en samlet beretning om Københavns skolevæsen, kan vi se, at mange af disse skoler havde 10–20 elever og kun én lærer eller lærerinde. For nogles vedkommende undervises der i en halv snes fag, og i pigeskolerne nævnes håndarbejde, men ikke nærmere, hvad dette indeholder.

Gennem talrige annoncer i Adresseavisen kan man derimod se, hvilke fag disse skoler bød på. Men der er ingen mulighed for at kontrollere resultaterne af undervisningen, eller hvordan den foregik.

At kunne strikke hørte med til enhver piges færdigheder – i hvert fald ønskelige færdigheder. Her er det maleren J. Th. Lundbye, der har tegnet sin 8-årige niece i 1836. Negativnr.: 10.157.

Imidlertid er Adresseavisen en af de bedste kilder, når man gerne vil vide, hvilke former for håndarbejder, især broderi, der var på mode i en bestemt tid. Skolebestyrerinderne remser flittigt op, og her skal gives nogle eksempler:

1800, nr. 21: »I Overgaden oven Vandet paa Christianshavn 184 modtages Pigebørn til Undervisning i at læse, sye og strikke, tillige Silkebrodering, Tambourin og Skrædersyning, af dette Arbeide forfærdiges ogsaa

til billigste Priis, naar forlanges af mig Anne Weise fød Møller.« I andre annoncer fra samme år nævnes f.eks. at brodere kjoler, sjaler, tørklæder, veste, portefuiller, hvidsøm, navnesyning og navne- og perlestriking.

1810, nr. 4: »I mit Lære-Anstalt paa Hiørnet af store Grønnegade og Diderikbadskiersgang 254 1. Sal, kan strax nogle Borgerfamiliers Børn af begge Kiøn antages til Underviisning i det danske og tyske Sprog, Religion, Læsning, Skrivning, Regning, Naturhistorie, Geographie og Tegning. Pigebørnene lærer foruden dette, alle Slags Syning, Strikning, Brodering og Blomsterarbejde. Betaling . . . i Forhold til hvad enhver Elev kan og skal lære.« I dette år nævnes også hvidt og kulørt broderi, guld-, sølv- og silkebrodering, tambourin, hvidsøm, navne, stopning, knipling og mønsterstriking.

1820, nr. 18: »Et Par Pigebørn kunne faae Underviisning i Religion, Regning, Skrivning, Tegning, Geographie, Fransk og Tydsk, Brodering, Perlestriking, Navne-, Linned- og Skrædersyning m.m. for billig Betaling i Stormgaden 22 i Stuen.« I andre annoncer hedder det broderi i hvidt, med guld, cheniller, silke og perler, fiskeskæl, blomsterarbejde, knipling, stopning, grundsyning og fransk broderi.

1830, nr. 17: »I lille Kongensgade Nr. 87, første Sal, kunne nogle Elever antages til undervisning i de almindelige Skolevidenskaber, samt Fransk, Tydsk, Tegning, Sang og Dands, alt Slags couleurt og hvidt Broderi, proper Linnedsyning og Navnesyning . . .« Yderligere nævnes meget ofte bobinet, desuden broderi med silke og chenille, tambourin, uldblomster og pointering.

Efter 1830 annonceredes der ikke ret meget efter elever. Fra 1840, nr. 63, finder vi imidlertid en annonce, der fortæller lidt om, hvordan man kunne ordne sig: »Bestyrerinden for et af vore fortrinligste, men ei talrigeste Instituter, ønsker at optage i samme 1 á 2 Døttre af en solid Silke- og Klædekræmmer, imod stedse at tage Vare i Betaling. Adresse-Comptoiret modtaget Billetter, mrk. 149.«

Erhvervsmuligheder efter skolegang

Det er også fra Adresseavisen, man kan få det mest levende indtryk af, hvad pigerne kunne bruge deres færdigheder i håndarbejde til. Her annoncerer de efter arbejde, og de forskellige fabrikører – som de kaldte sig – søger arbejdskraft. Det er tillige her, man kan se eksempler på ugifte og enker, der ikke har mange andre muligheder for eksistens end at sy for folk. Hvis en kvinde var ene, måtte hun søge ophold hos en familie og gå til hånde i husholdningen. Hvis denne mulighed imidlertid ikke stod åben, var hun som regel nødsaget til at finde arbejde som tjeneste- eller sypige hos en bedrestillet familie. At det ikke har været helt let at skaffe sig ophold på denne måde, vidner de annoncer om, hvori der står, at løn forlanges ikke, men kun god omgang.

Her skal nævnes tre eksempler, det første fra 1810, nr. 106: »Et anstændigt Fruentimmer ønsker sig antaget hos en honet Familie, hun er lært i alleslags Fruentimmernetheder, taler Tydsk og Dansk, broderer i Guld og Sølv – eller hos en Modehandler; paa Lønningen ansees ikke, kun en god Omgang; man melder sig i en Billet paa Contoiret med Udskrift: M.M.«

Fra 1830, nr. 15: »En Jomfru, som selv har Seng, ønsker sig hos en Familie, eller Enke, for at deltage i Syning og hvad ellers kan forefalde. Løn forlanges ikke. Billet . . .«

I en annonce fra 1830, nr. 23, hedder det: »En honnet, velklædt Pige, som selv har Seng, ønsker sig et Sted at opvarte et eenligt Fruentimmer eller en Enkemand; i Mangel deraf at sye i ugevis. Man behage at henvende sig i Adelgaden 221, anden Sal.«

Ud over at søge arbejde og ophold hos en familie, var der mange piger og koner, der ønskede syarbejde, som de kunne udføre hjemme. Der er også små fabrikker eller værksteder, som gratis tilbyder oplæring i en bestemt gren inden for syning. Efter kort tid kan der så

Datidens syskrin havde ofte denne facon, men kunne være enklere i udsmykningen. Under låget kan der i den ene side være en lille »hylde« til småting. Museumsnr.: 229/1898. – Negativnr.: 82.242.

garanteres fast arbejde hos den pågældende. En enkelt gang er der en annonce, hvor en ung pige søger en lærerindeplads, men det har vist ikke været så let at få. Da en stilling blev ledig på Døtreskolen i 1831, var der 51 ansøgere til den. Ganske vist var Døtreskolen også en af de mest ansete i byen.

Den lange række af fabrikationsgrene inden for klæde- og tøjfremstillingen havde også brug for mange hænder. F.eks. blev symaskinen først opfundet ca. 1850, så meget måtte gøres med hånden.

Kvinderne kunne også medvirke i »Industrien«, som det hed. 1808 dannede patriotiske mænd og kvinder et selskab for indenlandsk kunstflid, hvorigennem fingernemme piger og koner kunne få afsat deres hånd- og husflidsarbejder. Dette selskab virkede imidlertid ikke i så mange år.

Efter tysk forbillede og med dronningens støtte var

der 1843 stiftet en kvindelig plejeforening, og herunder hørte to komiteer – én for strikning og én for spind. Herigennem kunne fattige kvinder få arbejde, og de blev sikrede en højere løn, end de kunne få hos private.

Til kræmmere og handlende forfærdigede mangfoldige hustruer og døtre broderier, kniplinger, og de malede borter på silketøj, dekorerede portefeuller og illustrerede bøger.

Der var således mange måder, hvorpå den unge pige kunne få gavn af den håndarbejdsundervisning, hun havde modtaget i skolen.

Sammenfatning

Det ser ud til, at der i tiden 1800–1850 stort set er sket en indskrænkning af timetallet i håndarbejde i skolerne både for fattige og bedrestillede folks børn. Men af lidt forskellige grunde.

For de fattiges vedkommende, fordi det efterhånden ikke mere var skolernes første formål at beskæftige de ellers omstrefjende børn. Deres udprægede sociale sigte gled lidt i baggrunden.

De økonomiske forhold bedredes, og fabrikationsapparatet havde på grund af et tiltagende antal maskiner ikke mere brug for så mange hænders arbejde. De stadig bedre forhold rent samfundsmæssigt bevirkede også, at denne befolkningsgruppe efterhånden blev mere interesseret i boglig information, der fik gunstigere betingelser på det lettere håndarbejdes bekostning. Dog skulle børnene stadigvæk lære, hvad der var nødvendigt for et hjemms forsyning af f.eks. klæder.

For de højere samfundslag – og i begyndelsen af 1800-årene betød det ikke, at de havde mange penge, men bestemte former for uddannelse – spillede den øgede pengerigelighed også ind. Hertil kom der op mod 1850 et større udbud af færdigfremstillede varer, så det nu ikke mere var så nødvendigt for en husholdning at være selvforsynende.

Hele debatten omkring kvindens stilling førte bl.a. til, at man efterhånden betragtede hende som et væsen, der også kunne have evner og behov for boglig oplæring. Det blev hende lidt efter lidt tilladt at færdes og have gøremål uden for hjemmet. Disse forhold sammen med den almindelige tekniske udvikling bevirkede, at man fra undervisning i rent elementær tilvirken af brugsgenstande til familie og hjem mere gik over til beskæftigelse med luksusprægede ting, som f.eks. finere broderi.

Op imod 1850'erne og især i tiden efter sker der en udglidning mellem de forskellige stænder, man nærmer sig hinanden. Behov og ønsker bliver i nogen grad de samme, og det indvirker bl.a. på de fag i skolen, som forældrene ønsker deres børn undervist i.

Litteratur

Især om læreklude

- Andersen, Ellen: Traditioner i fynsk almuebroderi. Fynske Minder 1962.
- Bird, Junius B.: Textile Designing and Samplers in Peru. Essays in Pre-Columbian Art and Archaeology. Harvard University Press 1961.
- Bolton, Ethel Stanwood og Eva Johnston Coe: American Samplers. Boston Mass. 1921 og Princeton 1973.
- Bondesen, Poul: Hvad en navneklud kan fortælle –. Personalthistorisk Tidsskrift 1976.
- Boyhus, Else-Marie: Navneklude. Maribo 1976.
- Clausen, Minna Holm: Håndarbejdsundervisningen i København i tiden 1800–1850. Upubliceret. Københavns Universitets Institut for europæisk folkelivsforskning. 1968.
- Dahlby, Frithiof: Symboler og tegn i den kristne kunst. Kbh. 1965.
- Engelstad, Helen: Norske Navneduker. Oslo 1938.
- Frøsig, Hanne: Hedebo. Kbh. 1977.
- Grevenor, Henrik: Navneduker. Kristiania 1921.
- Holm, Petra Julie: Aben på Navnekluden. »Den gamle By«s årbog 1946.
- Holm, Petra Julie: Navne- og andre læreklude i Den gamle By. »Den gamle By«s årbog 1957–58.
- Holm, Petra: Udstilling af Navneklude. Den gamle By. Århus 1931.
- Jaruplund Højskole, Elevforeningens kalender 1972. (Optryk af 14 sider fra en mønsterbog fra 1812).

- Kaufmann, Gerhard (ed.): Stickmustertücher aus dem Besitz des Altonaer Museums. Hamburg 1975.
- King, Donald: Samplers. London 1960.
- Landergren, Karin: Märkdukar. Kulturen 1941.
- Landergren-Blomqvist, Karin: Märkdukarnas alfabet. Kulturen 1962.
- Lotz, Arthur: Bibliographie der Modelbücher. Leipzig 1933.
- Skov, J. K.: En gammel navneklud fortæller... Årsskrift udgivet af Historisk Forening for Værløse kommune, 1965.
- Stavenow, Elisabeth: Korssömsförlagar. Fataburen 1959.
- Teglbjerg, V. Stubbe: Danske Navneklude og deres Motiver. Arv og Eje 1956.
- Wandel, Gertie: Klassiske Korssting. Kbh. 1971.
- Wintzell, Inga: Monogram. Göteborg 1965.

Især om skoleforhold

- Christianshavns Døttreskole 1799 – Anden December – 1949. Kbh. 1949.
- Exner, A.: Skoleprogram ved Vaisenhusets Examen 1872. Kbh. 1872.
- Lang, Th.: Et Blad af den danske Pigeskoles Historie. Bog og Naal 1895 og 1896.
- Larsen, J.: Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie. Kbh. 1881.
- Nellemann, Aksel: Den danske skoles historie. Kbh. 1966.
- Reitzel, Sarah Olivia: De kjøbenhavnske kommuneskolelærers Undervisning i Haandarbejde. Før og Nu. Vor Ungdom 1900 og 1901.
- Rom, N. C.: Den danske Husflid. Kbh. 1871.
- Rugaard, D. E.: Skole-Bibliothek eller Fortegnelse over danske Skrifter angaaende Opdragelse og Undervisnings-Væsenet. Kbh. 1847.
- Steenstrup, Johs.: Den danske Kvindes Historie (1701–1917). Kbh. 1917.

Navneklude med forskellige motiver

Såkaldte navneklude er de mest kendte læreklude, – og den type, hvoraf der er flest bevarede. Broderiet er udført i mange forskellige stingarter, f.eks. korssting, petit point, droningesting, tællesyning, korte og lange sting og mange andre. Foruden bogstaver og tal er der syede motiver spredt ud over stoffet eventuelt blandet med kartoucher og monogrammer. Det er bogstaverne og initialerne, der har givet broderierne betegnelsen »navneklude«.

Gamle broderier med korssting vil ofte fremtræde med sting, der er anderledes end vor tids korssting. I dag hævdes det, at alle sting skal have samme retning, f.eks. overstinget gående fra nederste højre hjørne til øverste venstre hjørne. Men på gamle broderier skifter stingene retning. Måske skyldes det, at man dengang aldrig syede et korssting vandret. Der fandtes kun lodrette sting. Skulle man sy en række vandret i mønstret, vendte man sytøjet, så stingene hele tiden syedes ned mod en selv, altså lodret. Denne forklaring på stingretningen er fremsat af museets medarbejder Esther Grølsted. Teorien er ganske ny og endnu ikke praktisk efterprøvet i alle detaljer, men der ser ud til at være ikke så lidt hold i den. I Hanne Frøsig's bog om Hedebo-broderier (se litteraturlisten) er der også en tegning af stingretningerne på et gammelt korsstingsbroderi, som er udført efter denne »lodrette metode«.

Sikkert er det, at broderersken dengang har begyndt hvert nyt motiv med en knude på garnet, og ofte har

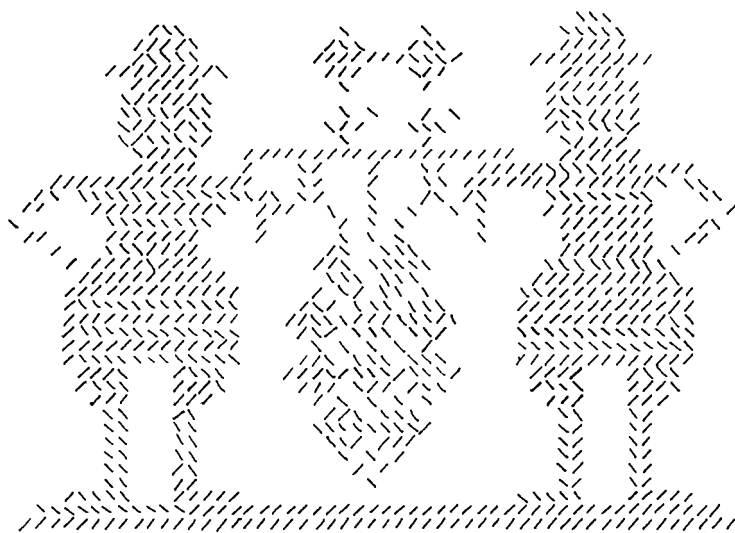
hun også sluttet af med en knude. Sandsynligvis har hun under arbejdet ikke skullet tælle mere end 4 tråde væk fra det netop syede sting for at finde det sted, hvor hun igen skulle stikke op. De fleste motiver er syet nedefra, således at første sting var stinget i nederste højre hjørne. Motiverne er altså syet på hovedet.

Når man skal rekonstruere den gamle måde at sy korssting på, er det meget vigtigt at man kan se bagsiden af broderiet, for dér ligger stingene endnu mere uensartede sammenlignet med vrangen på vor tids korsstingsbroderier. Ved en rekonstruktion gælder det således om at få stingene til at ligge som dengang, både på retten og vrangen. »De gamle korssting« er man så småt holdt op med at sy omkring 1860, men endnu 20 år efter kan vi støde på »gamle korssting« på navnekludene.

Opbygningen af mønstrene og anvendte farver og materialer skifter til dels med den herskende mode. Også selve mønstertypen skifter, idet de ældste i reglen indeholder mange kristne symboler, mens man længere op i tid går mere over til verdslige mønstre, der dog også kunne have symbolsk betydning.

Der kan ikke på nuværende tidspunkt siges noget

Tegning af overstingets retning på et korsstingsmotiv fra en navneklud. Broderiet er syet på hørstof med forskelligfarvet silkestråd. Der er syet over to tråde i stoffet og med to silkestråde i nålen. – Tegning: Esther Grølsted. Navnekluden har museumsnr.: L 1133 b.

om, hvorvidt der er egnspræg i opbygningen. Foreningen Danmarks folkelige Broderier har i de sidste godt 20 år registreret gamle tekstiler i privateje, og et stort kort- og billedmateriale beror nu på Dansk Folkemuseum. Før dette materiale er bearbejdet, kan vi ikke sige noget bestemt, men der er formodninger om, at visse detaljer i kompositionen har været særlig anvendt i bestemte egne.

Navnekluden kunne senere bruges af pigen, når hun skulle brodere navnetræk og årstal på sit udstyr, og når hun havde brug for et mønster til f.eks. en krone, et dyr eller det yndede »livets træ«.

Ofte er navnekludene pyntede i kanten med et påsyet silkebånd eller silkerosetter i hjørnerne. Dette blev gjort for at navnekluden skulle tage sig særlig fin ud til fremvisningen ved den årlige eksamen eller ved afslutningen af skolegangen. Navnekluden kunne også syes fast på papir, så den virkede fyldigere, og broderiet trådte pænere frem. Siden kan den være blevet indrammet og hængt op på væggen, men så har dens anvendelse nok ændret sig fra at være mønsterforlæg til kun at være et dekorativt billede.

På museet findes en genstand, der fortæller om en anden form for opbevaring af navnekluden. Det er en speciel mappe, som pigen Jessine Brendstrup har haft til sine læreklude. Mappen er af fast karton, 32 cm x 32 cm, og med bindebånd for de tre åbne sider. Når man lukker mappen op, ligger der nu kun én læreklud syet med sammentrækssyning, men flere løse papirark vidner om, at der har ligget flere læreklude beskyttet mod hverandre mellem papirstykkerne.

I Danmark er den ældst bevarede navneklud fra slutningen af 1600-årene, men fra andre europæiske lande kendes de også fra 1400- og 1500-årene. I en peruansk barnegrav mener man at have fundet en læreklud fra omkring Kristi tid, og det er så vidt vides den ældste kendte prøveklud.

I billedafsnittet er alle opgivne mål fulde mål, det vil sige at mål på f.eks. kantede læreklude er inklusive silkebånd, frynser eller anden pyntning.

Fig. 1. – 1742. 38,5 cm høj og 34 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. I nederste bogstavsrække er syet Anno 1742 Holbeck D Juli. Museumsnr.: 1178/1964. – Negativnr.: 109.156.

Fig. 2. – 1750. 29,5 cm høj og 37 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn.
Museumsnr.: 48/1929. – Negativnr.: 108.970.

Fig. 3. – 1769. 38 cm høj og 36 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn og metaltråd. Museumsnr.: 29/1961. – Negativnr.: 109.132.

Fig. 4. – 1769. 39 cm høj og 33 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. Museumsnr.: 475/1941. – Negativnr.: 109.105.

Denne navneklud er meget lig en navneklud udstillet af Haandarbejdets Fremme i Jægerspris i 1955. Dansk Folkemuseum negativnr.: 54.101.

Fig. 5. – 1769. 35 cm høj og 31 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. Personernes beklædning er syet med metaltråd. Museumsnr.: 333/1928. – Negativnr.: 108.951.

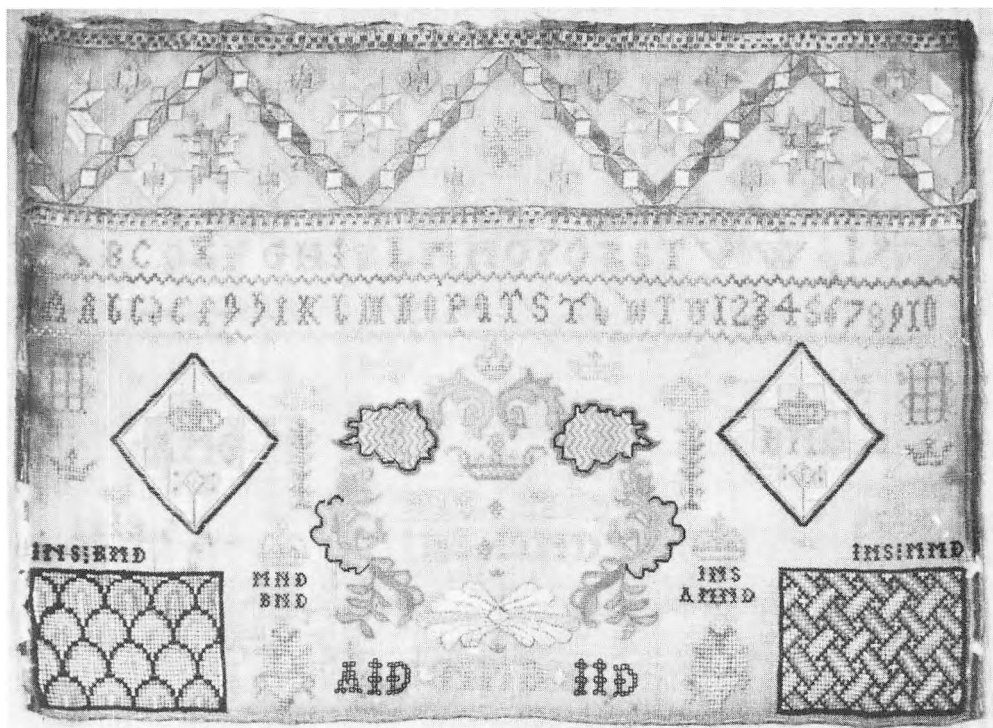

Fig. 6. – 1779. 23 cm høj og 32 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn.
 Museumsnr.: L 1099. – Negativnr.: 108.876.

Fig. 7. – 1780. 35,5 cm høj og 29 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn.
 Museumsnr.: 356/1927. – Negativnr.: 108.942.

Fig. 8. – 1805. 31 cm høj og 32,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. Det er oplyst til museet, hvilke personer i brodererskens familie, som de syede initialer står for. Museumsnr.: 335/1928. – Negativnr.: 108.973.

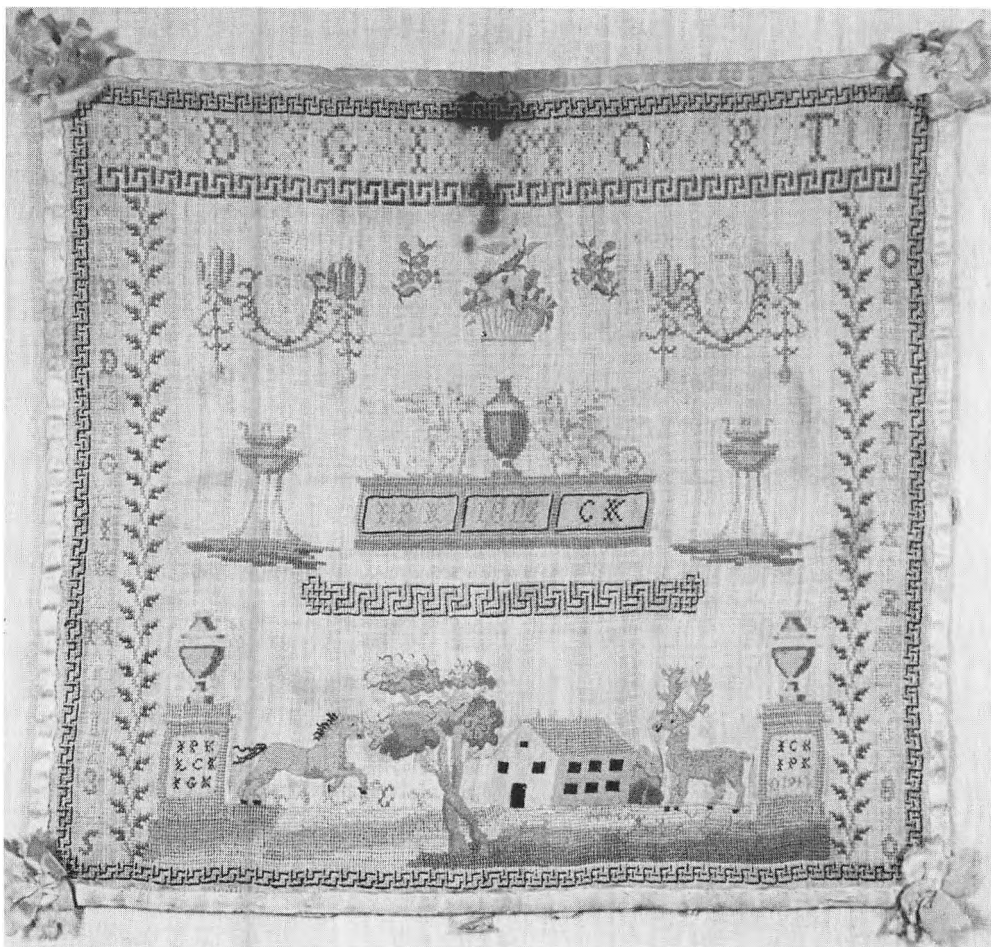

Fig. 9. – 1816. 32 cm høj og 35 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn.
Museumsnr.: 766/1936. – Negativnr.: 109.009.

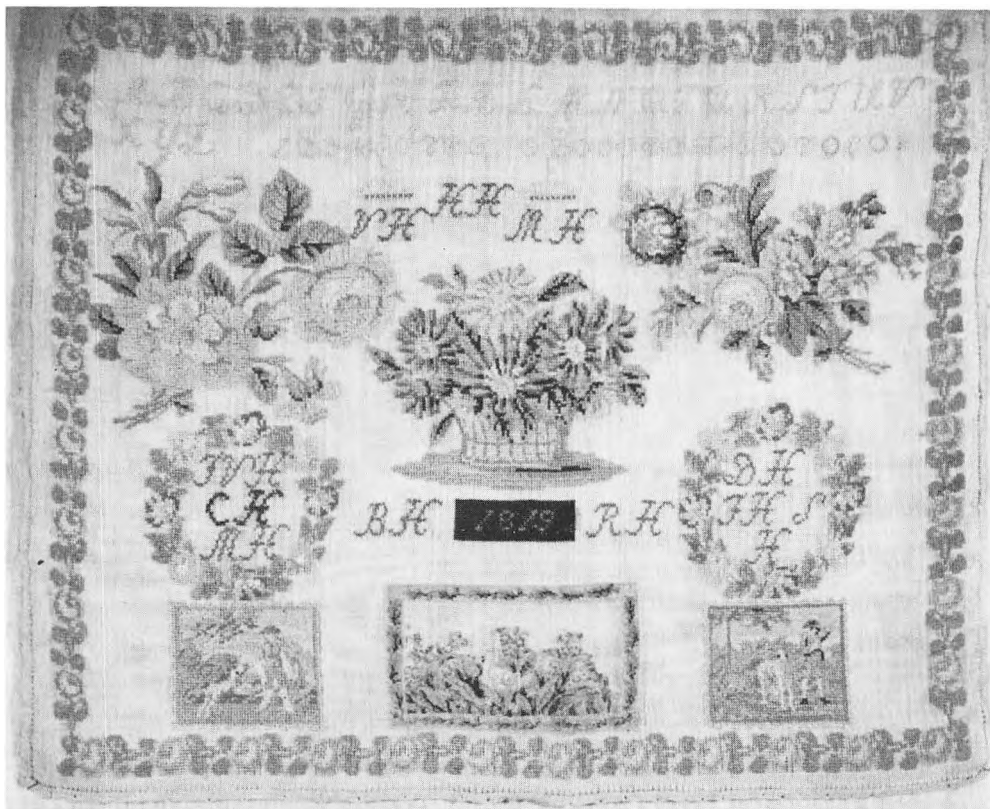

Fig. 10. – 1819. 31 cm høj og 36,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. Initialerne er syet med metaltråd. Museumsnr.: L 1100. – Negativnr.: 108.883.

Fig. 11. – 1833. 28 cm høj og 32 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. Museumsnr.: 407/1955. – Negativnr.: 109.069.

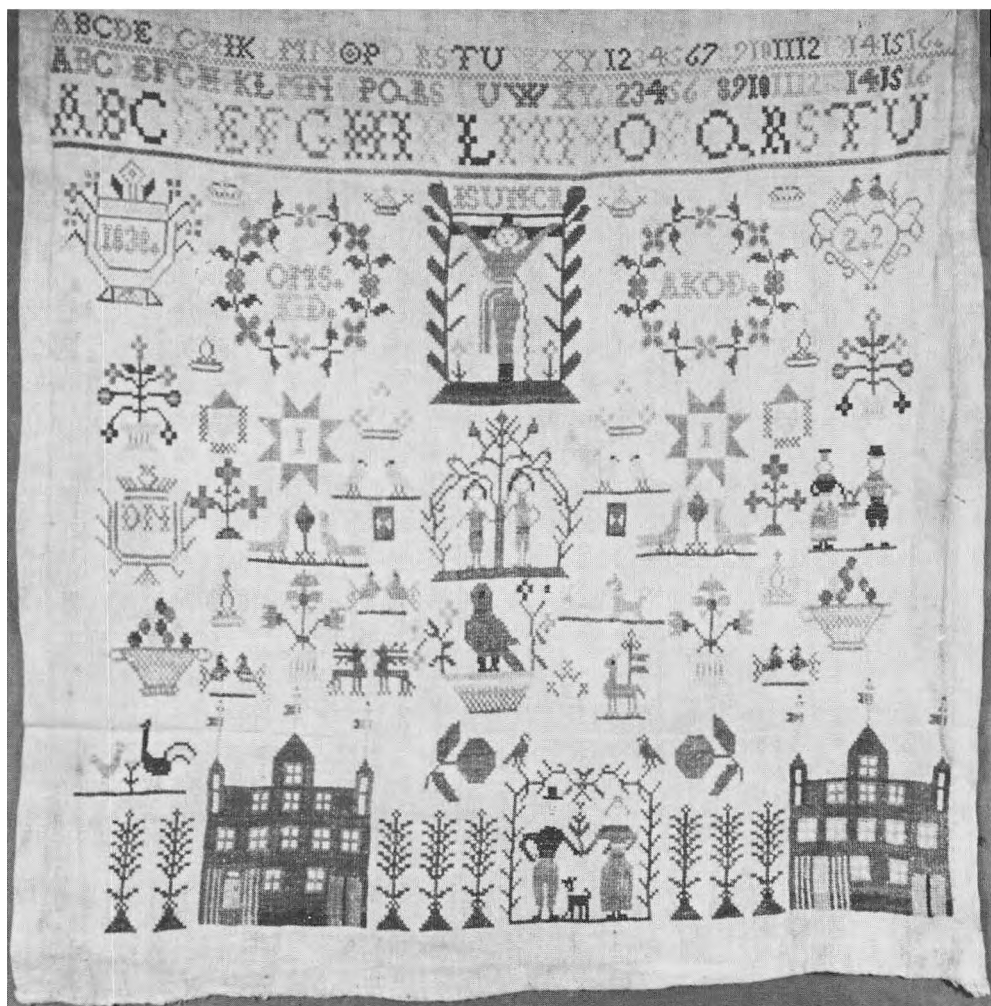

Fig. 12. – 1838. 44 cm høj og 41,5 cm bred. Hvidt hørlærred med broderi i rødt, blå og gyldent hørgarn. Museumsnr.: 10.717/1962. – Negativnr.: 109.144.

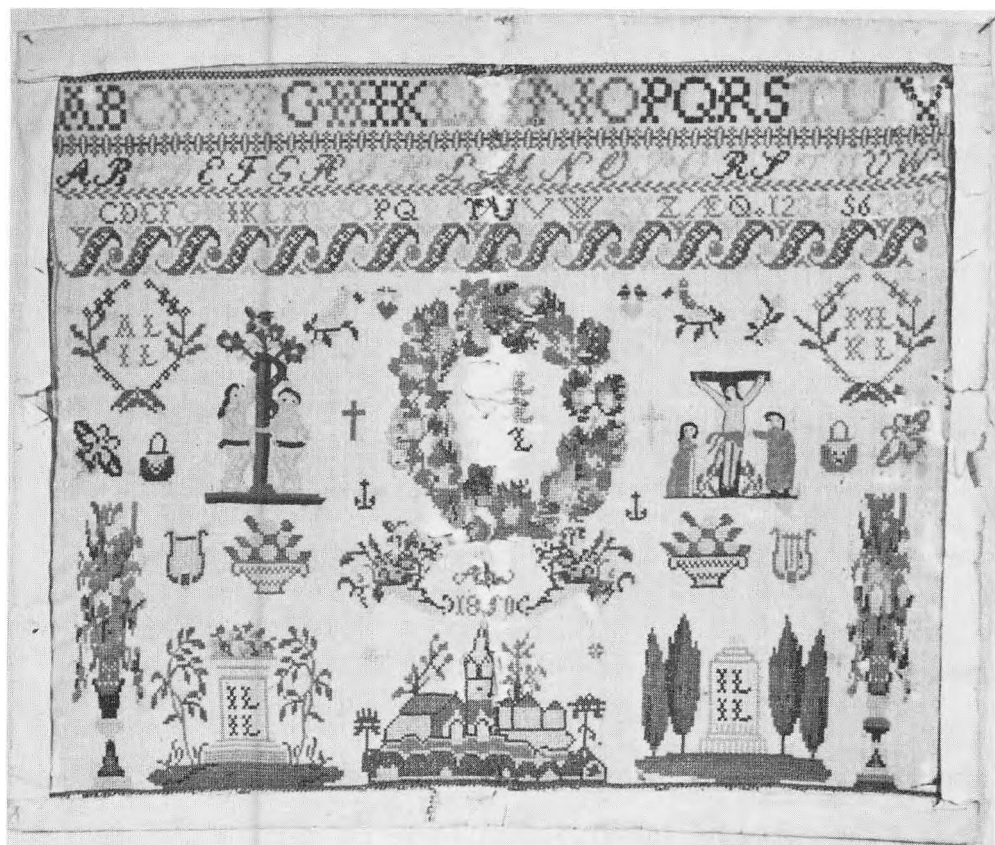

Fig. 13. – Ca. 1850. 29 cm høj og 35,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn.
 Museumsnr.: 24/1941. – Negativnr.: 109.109.

Fig. 14. – 1861. 38,5 cm høj og 36,5 cm bred. Stramaj med broderi i silkegarn. Museumsnr.: 81/1927. – Negativnr.: 108.945.

Navneklude kun med bogstaver

Efterhånden som vi bevæger os op i 1800-årene, forsvinder de mange forskellige motiver. Nu dominerer bogstavrækker, og omkring 1840-erne fylder disse rækker ofte hele kluden. Der er som regel flere typer bogstaver repræsenteret på samme læreklud, både små og store bogstaver og latinske og gotiske. Dertil kan der være »skrevne« bogstaver, f.eks. kan hele navnet på syersken være broderet, som var det hendes håndskrift.

Måske hænger denne udvikling sammen med, at der nu kommer flere trykte forlæg især til korsstingsmotiver. Disse blev i stort tal importeret fra Tyskland, hvorfra vi også fik meget broderegarn, fortrinsvis uldgarn.

De tidligere navneklude er syet på tyndt uldstof. Senere bruges også lærredsvævet hørstof, men da læreklude med bogstaver bliver dominerende, kan vi se dem syet på kanevas. I slutningen af perioden bruges især stramaj at sy på.

Stofferne er ofte vævet i den bredde, navnekluden skal have, så det må være fremstillet netop til dette formål. Det ses af, at der i begge sider af stoffet er vævet en sribet bort inden for ægkanten.

De ældste navneklude er syet med silketråd i forskellige farver, og nogle kan også have metaltråd. Endelig er en del syet med hørtråd, hvorimod uldgarn er dominerende på de yngste navneklude.

De anvendte sting er fortrinsvis korssting, dronnin-gesting, hulsting og holbeinsyning.

Fig. 15. – 1820. 14 cm høj og 30,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn.
Museumsnr.: 10.761/1962. – Negativnr.: 109.135.

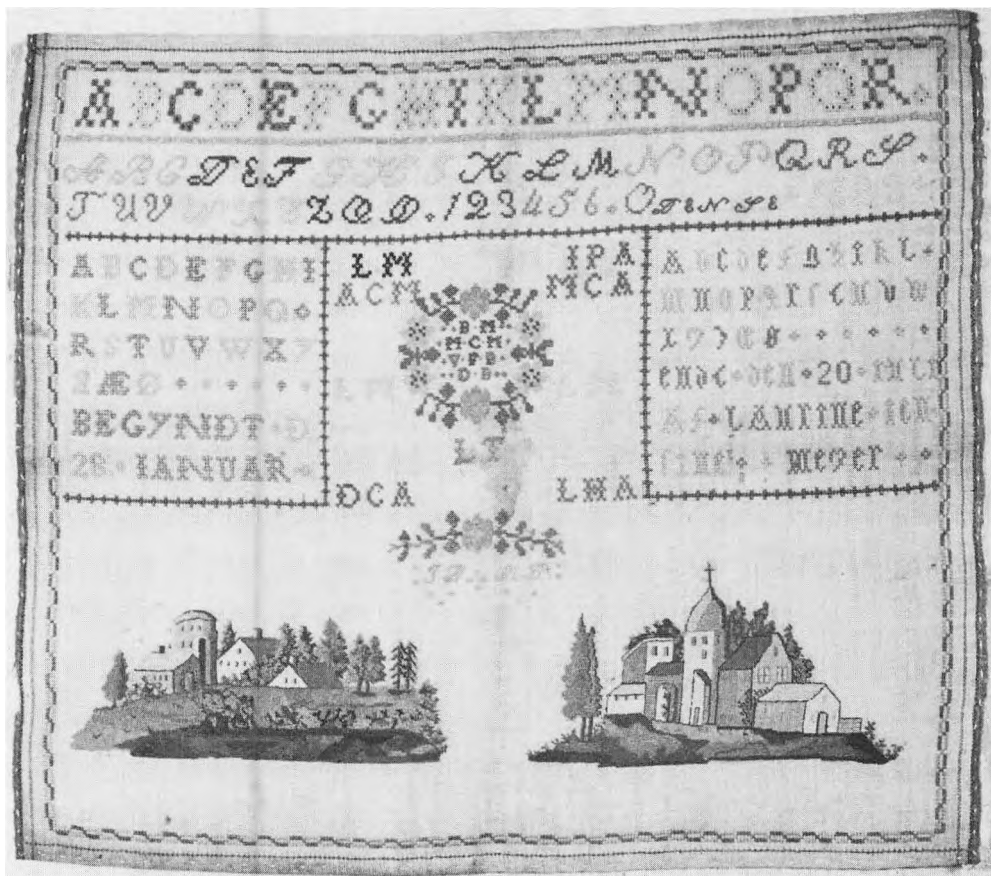

Fig. 16. – 1823. 30 cm høj og 31,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. – Sammenlign disse huse med broderiet fig. 40 og 41. Museumsnr.: 10.768/1962. – Negativnr.: 109.141.

Fig. 17. – 1827. 31,5 cm høj og 31 cm bred. Groft hørlærred med broderi i blå, gyldent og rødt hørgarn. Museumsnr.: 813/1938. – Negativnr.: 109.031.

Fig. 18. – 1830. 38 cm høj og 37,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. Syet af 8-årige Christiane Hornum. Nederst er broderet følgende vers:

Til mine Forældre

Med Flid og Kjærlighed jeg Eder lønne
 For hver en Glæde I har skjænket mig
 Og med et Barnligt Hjerter her paaskjønne
 Den blide Omhu hvormed I stedse lede mig.

Til min Bestemor

Til dig min Tak jeg ogsaa vil frembære
 Til Dig som elsker mig saa inderlig
 Og ved at følge Dydens milde Lære
 Dermed jeg stedse her vil lønne dig.

Museumsnr.: 507/1924. – Negativnr.: 108.934.

Fig. 20. – 1845. 31 cm høj og 35 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i silkegarn. – Nederst er der broderet Eleonora Sophie Lassen, Höierup Præstegaard den 8de Mai 1845. Museumsnr.: 474/1941. – Negativnr.: 109.104.

Fig. 21. – 1851. 30,5 cm høj og 29,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i rødt og blåt hørgarn. Lærekluden er sandsynligvis ikke syet færdig. Museumsnr.: 465/1965. – Negativnr.: 109.171.

Fig. 22. – 1859. 32 cm høj og 31 cm bred. Lærredsvævet uldstof broderet med rødt og blått hørgarn. – Sammenlign med illustrationen på side 22: en håndtegning, der i opbygning minder meget om denne læreklud. Museumsnr.: 814/1938. – Negativnr.: 109.032.

Fig. 23. – 1887. 29,5 cm høj og 29,5 cm bred. Hvidt hørlærred broderet med blå silkegarn. – Nederst er broderet Johanne Frederiksen, Pigeasylskolen 1887. Museumsnr.: 318/1932. – Negativnr.: 108.982.

Fig. 24. – 1860. 28,5 cm høj og 29 cm bred. Kammerdug broderet med hvidt hørgarn. – Nederst er syet Laura Hüttemeier 1860. Se også billedteksten på side 6. Museumsnr.: 6685/1958. – Negativnr.: 109.088.

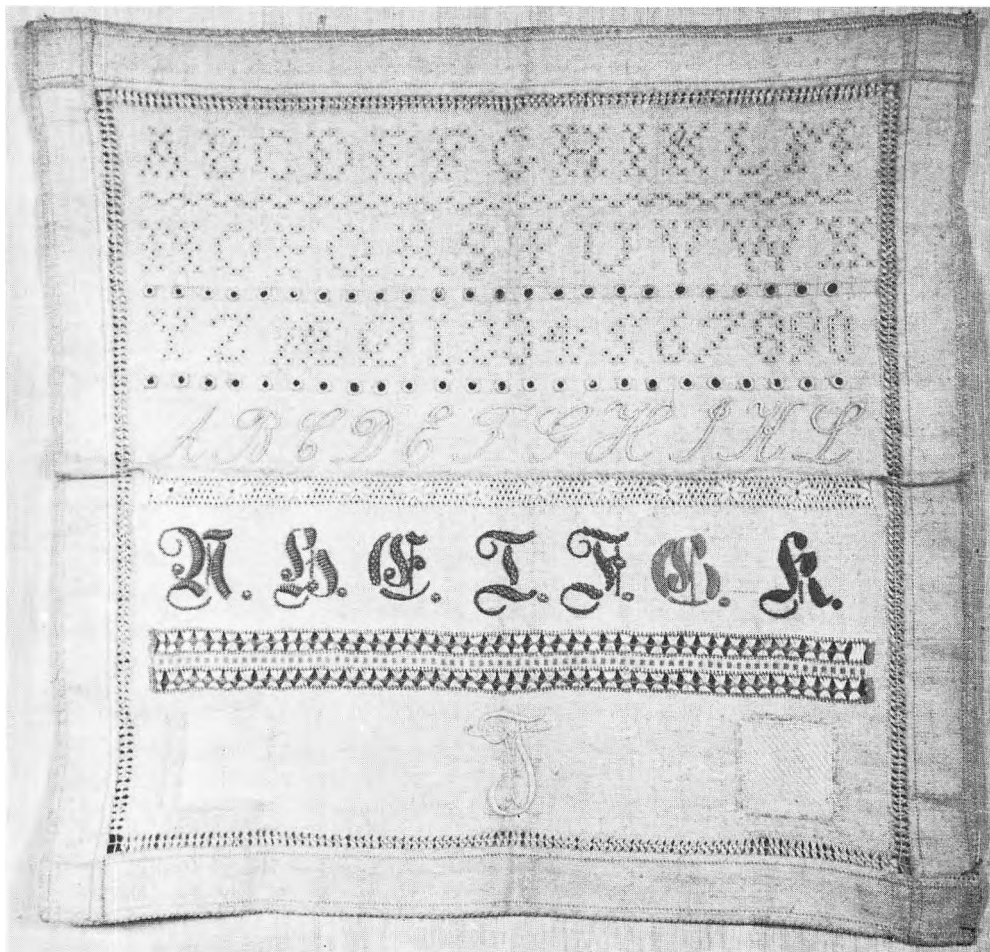

Fig. 25. – Ca. 1888. 30,5 cm høj og 31,5 cm bred. Kraftigt hørlærred broderet med hvidt hørgarn samt lyseblåt og rødt bomuldsbroderegarn. To stopninger i de nederste hjørner. – Syet af frk. Thyra Fritz, født 1868, til faglærerinde-eksamen på N. Zahles Skole. Museumsnr.: 106/1947. – Negativnr.: 109.044.

Fig. 26. – 1896. 24 cm høj og 19,7 cm bred. Hvidt hørlærred med broderi i hvidt og rødt bomuldsbroderegarn. – Dette er den ene af seks læreklude syet af Kirstine Thau, født i Rurup i Sønderjylland 1874. Hun dimitterede 1896 fra Silkeborg Seminarium med højeste karakter. Museumsnr.: 14.852/1964. – Negativnr.: 109.163.

Stoppeklude

Sideløbende med navneklude finder vi læreklude med stopninger på. Det drejer sig fortrinsvis om mønsterstopning, hvor man har villet lære eleven at stoppe et stykke beklædnings- eller boligtekstil, f.eks. linned. Som regel er disse stopninger udført med silketråd, og de giver et udmærket billede af, hvilke mønstre datidens vævede stoffer havde.

Stoppekluden blev som regel syet efter navnekluden og af en pige på omkring 10 år.

Vi ved desværre ikke, hvordan stopningerne rent teknisk er udført. På Dansk Folkemuseum findes enkelte stoppeklude, der ikke er syet helt færdige. Man kan her se, at stoffet først er mærket ud, hvor stopningerne skulle være. Der kan så være trukket tråde hen over lærekludens stof og stoppet over disse tråde. En anden mulighed har været at klippe hul i stoffet og så simpelt hen mønsterstoppe over hullet. Eventuelt kunne hullet afstives ved at man syede papir under, så stopningen blev lettere at udføre. For én kluds vedkommende er det oplyst, at stopningerne er udført på bobinet, det vil sige maskinvævet tyll.

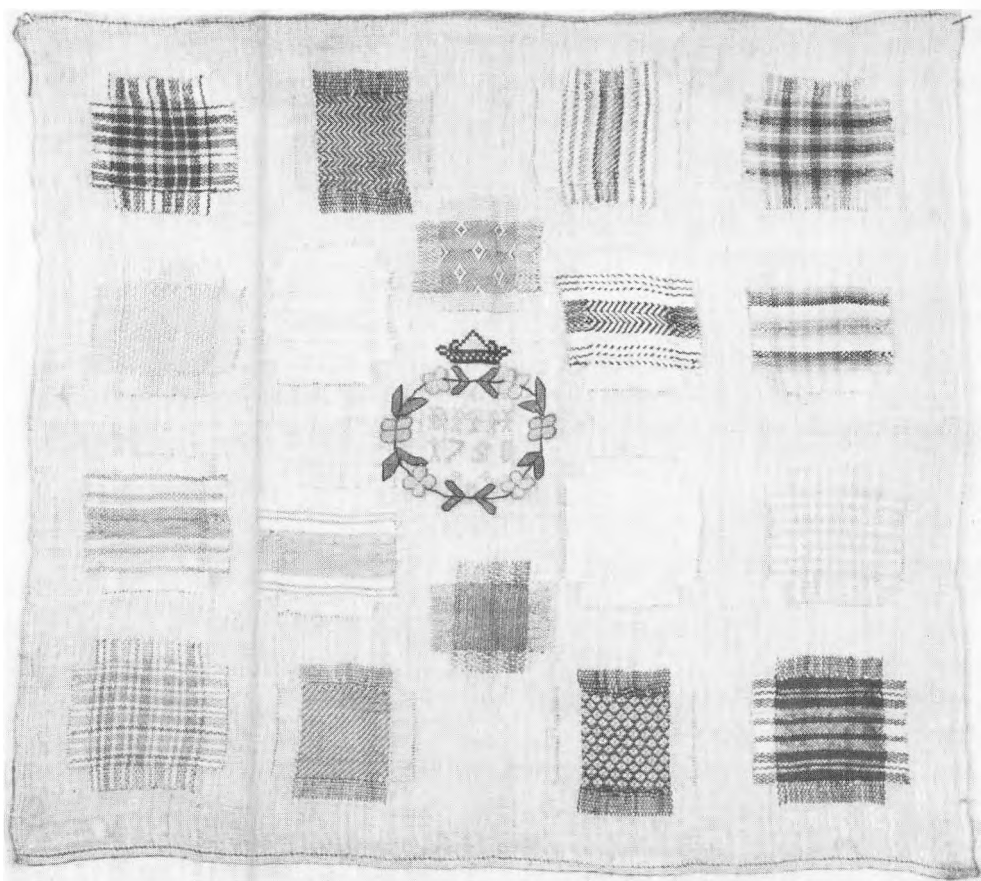

Fig. 27. – 1750. 30 cm høj og 32,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med stopninger og broderi i silkegarn. Museumsnr.: 848/1930. – Negativnr.: 108.976.

Fig. 28. – 1798. 29 cm høj og 31 cm bred. Lærredsvævet uldstof med stopninger og broderi i silkegarn. Syet af Ane Kirstine Fischer, født i 1787. Museumsnr.: 267/1935. – Negativnr.: 109.003.

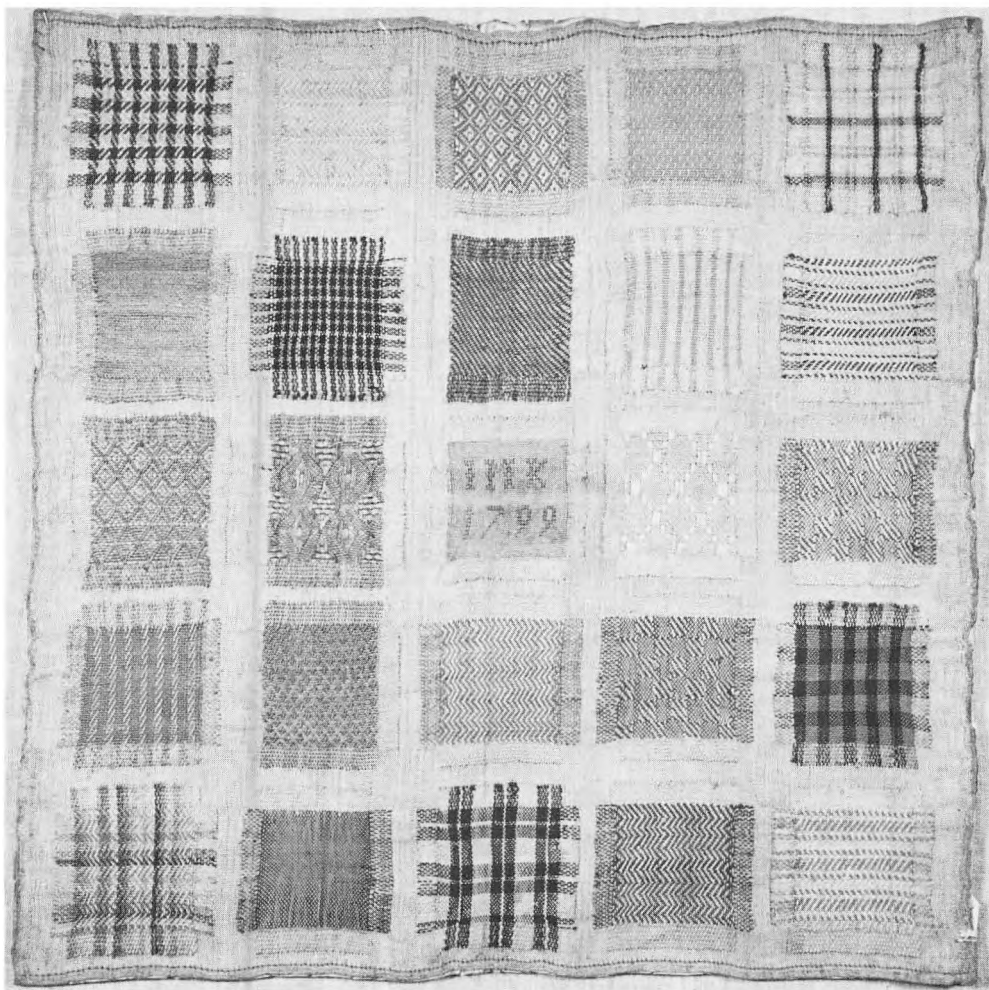

Fig. 29. – 1799. 37 cm høj og 36,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med stopninger og broderi i silkegarn. Museumsnr.: 773/1936. – Negativnr.: 109.015.

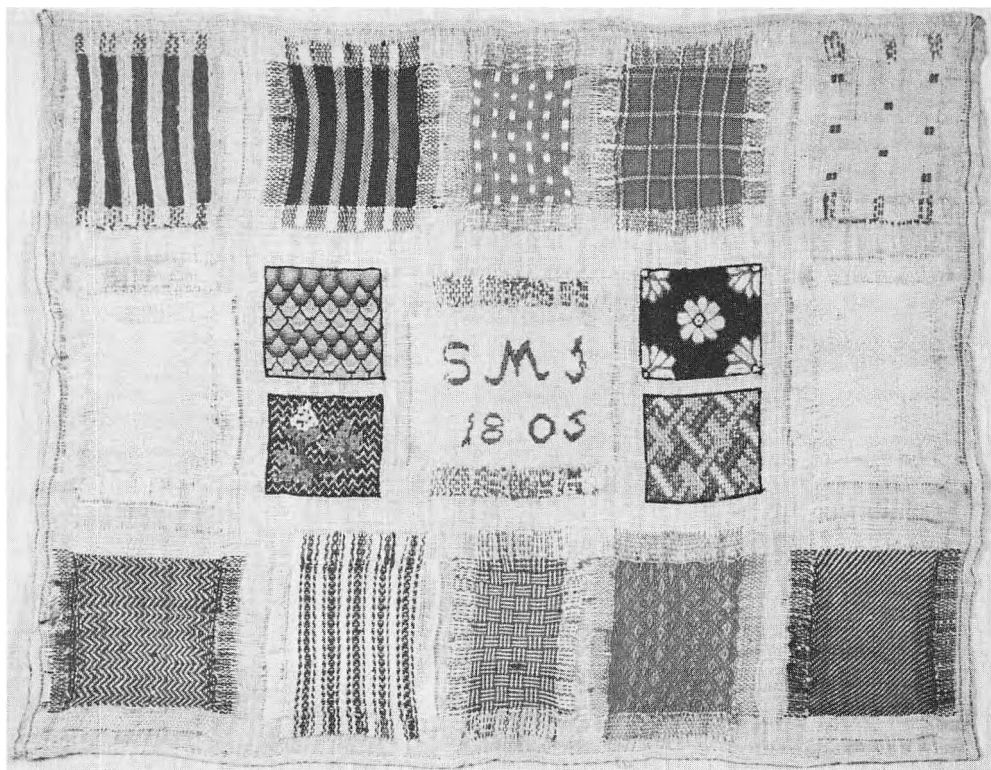

Fig. 30. – 1805. 27 cm høj og 35 cm bred. Lærredsvævet uldstof med stopninger og broderi i silkegarn. Museumsnr.: 510/1924. – Negativnr.: 108.936.

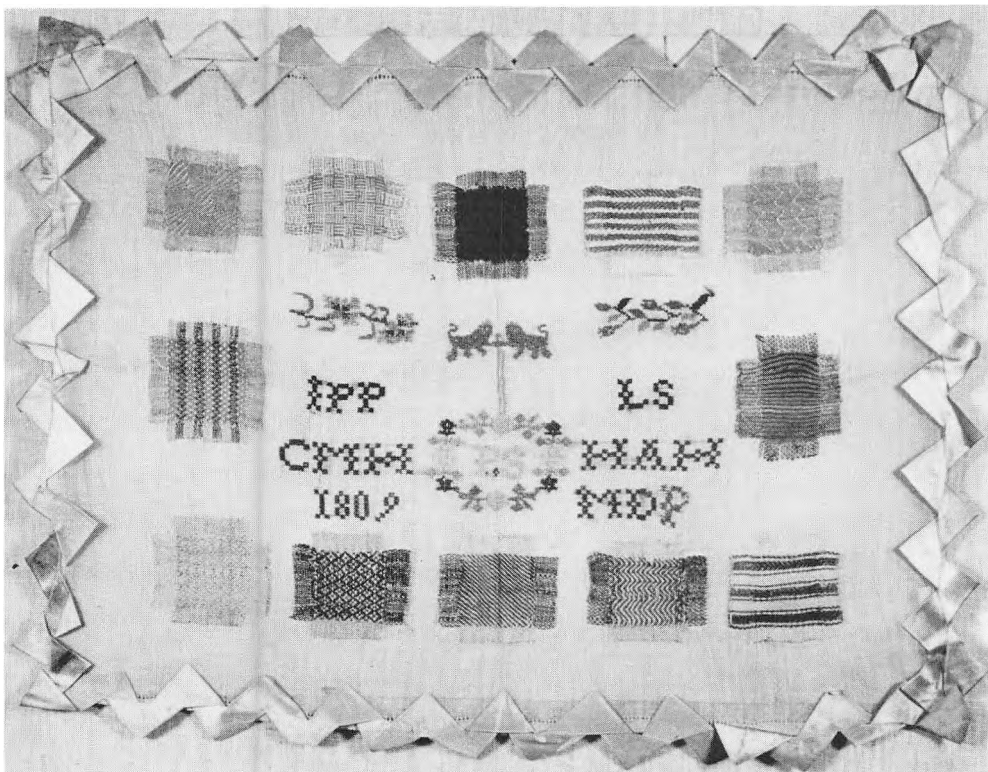

Fig. 31. – 1809. 32,5 cm høj og 44 cm bred. Lærredsvævet uldstof med stopninger og broderi i silkegarn. Museumsnr.: 4229/1958. – Negativnr.: 109.086.

Fig. 32. – 1840. 36 cm høj og 37,5 cm bred. Kanevas med stopninger og broderi i silkegarn. – Navnetrækket og årstallet i kransen er syet med metaltråd. Museumsnr.: 41/1942. – Negativnr.: 109.111.

Fig. 33. – 1845. 29 cm høj og 37 cm bred. Kanevas med stopninger og broderi i silkegarn. – Nederst er der syet Gratis skolen den 7 Juli 1845. I Brönlund. Museumsnr.: 326/1928. – Negativnr.: 108.961.

Fig. 34. – 1867. 36 cm høj og 38,5 cm bred. Kanevas med broderi og stopninger i uld- og silkegarn. – Nederst er der broderet Hansine Christensen 13 Aar 1867. Museumsnr.: 400/1922. – Negativnr.: 108.928.

Sammentrækssyning

Som læreklud nr. 3 kunne pigen udsmykke et stykke stof med kniplingsimitationer. Nu kender vi mest denne teknik under betegnelsen sammentrækssyning, men dengang brugte man mere navnet á jour-syning.

Imidlertid er der ikke bevaret mange læreklude af denne slags, og det kan derfor formodes, at det kun har været i de højere sociale lag i befolkningen, det har været anset for rimeligt, at pigen skulle udføre denne teknik. De fleste eksempler på disse læreklude er syet i 1700-årene og i de første årtier af 1800-årene.

Sammentrækssyningen er udført på moll eller lignende lette og løstvævede stoffer, hvori det var muligt at tælle, og broderegarnet har været det fineste hørtråd. Mønstrene er oftest placerede i firkanter, og dertil kan der være blomstermotiver og bogstaver udført enten i tambourering eller i fransk syning.

Teknikken har meget til fælles med bobinet-syning, det vil sige kniplingsimitationer syet på maskinvævet tyll, se fig. 39.

Fig. 35. – 1890'erne. 31 cm høj og 18 cm bred. Kraftigt lærred med stopninger i hvidt og lyseblåt bomuldsgarn. Syet af Ellen Roed-Müller, født 1885 i Randers, da hun gik på C. la Cours Skole i Randers. Museumsnr.: 1219/1950. – Negativnr.: 112.348.

Fig. 36. – 1794. 22,5 cm høj og 22,5 cm bred. Lærredsvævet uldstof med broderi i hvidt hørgarn. Museumsnr.: 718/1948. – Negativnr.: 109.054.

Fig. 37. – 1812. 35 cm høj og 34 cm bred. Moll broderet med hvidt hørgarn. Syet af Elisabeth Langsted, født ca. 1800. Museumsnr.: 1619/1955. – Negativnr.: 109.072.

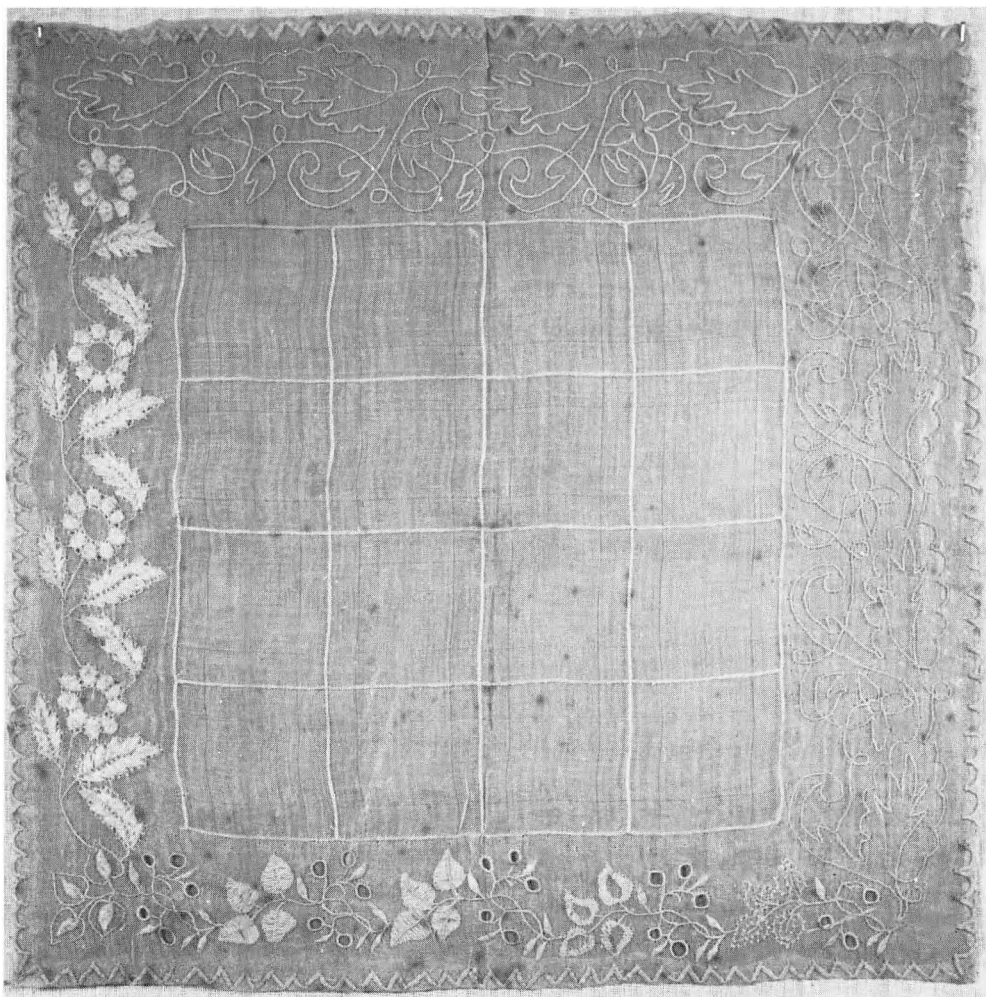

Fig. 38. – Ca. 1820. 28,5 cm høj og 28,5 cm bred. Fint hørstof med broderi i hvidt hørgarn. Kantborten foroven og langs højre side er syet med forskellig tykkelse konturtråd. Museumsnr.: 329/1928. – Negativnr.: 108.964.

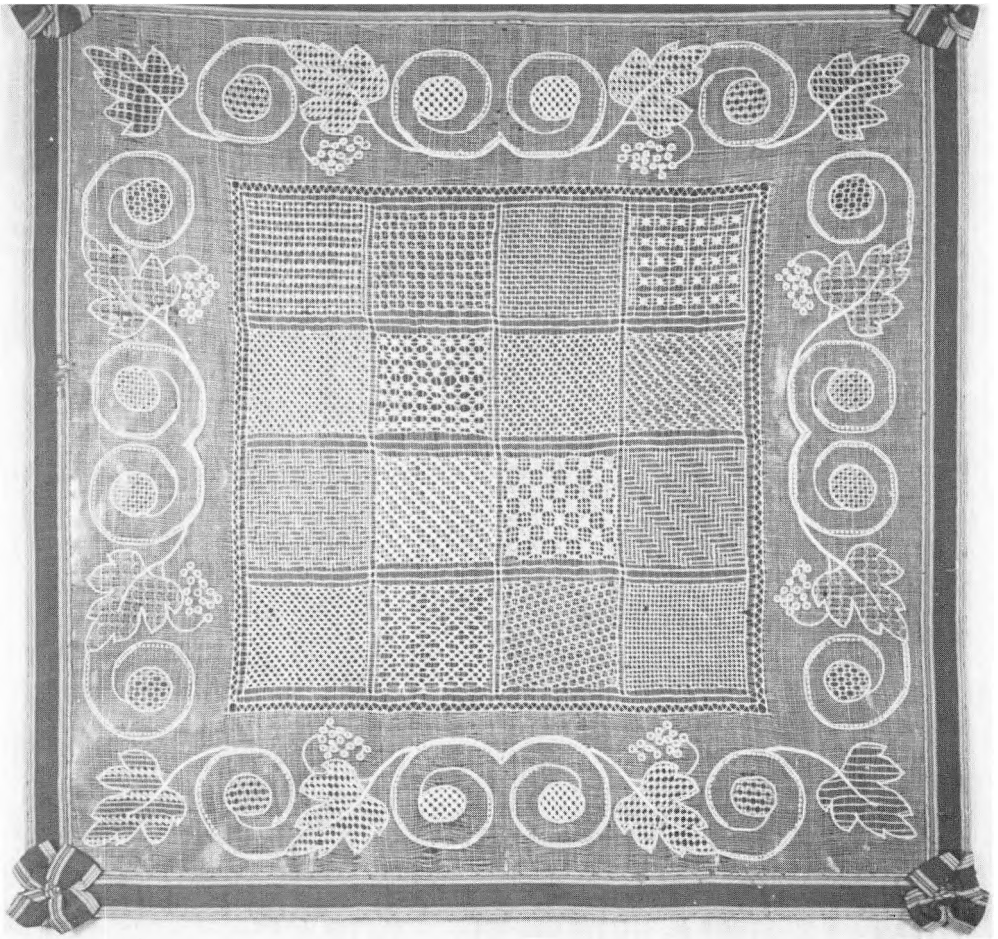

Fig. 39. – Ca. 1825. 37,5 cm høj og 37,5 cm bred. Netvævet uldstof med broderi i hvidt hørgarn. – Dette kan være opfattet som bobinetsyning, selv om stoffet ikke er maskintyll, men et meget lignende materiale. Museumsnr.: 97/1892. – Negativnr.: 108.885.

Silkebroderi

Antallet af bevarede læreklude med silkebroderi er endnu mindre end med sammentrækssyning, men de hører med i billedet af læreklude.

Broderiet er udført på silkestof og med silketråd, men modsat de fleste tidligere teknikker, skal der ikke tælles ved silkebroderi. Mønstrer er påtegnet og udføres med forskellige sting, først og fremmest schattérsyning, det vil sige lange og korte sting ind imellem hinanden.

Disse broderier har tilsyneladende kun været udført i en meget kort periode, – i årtierne på begge sider af 1800. De mest yndede motiver er blomster, knækkede søjler og huse og små templer. Mellem disse motiver kan man finde små sentenser og navnetræk, samt eventuelt årstal.

Silkebroderi blev især brugt til lommebøger, brev-mapper og lignende genstande til personligt brug.

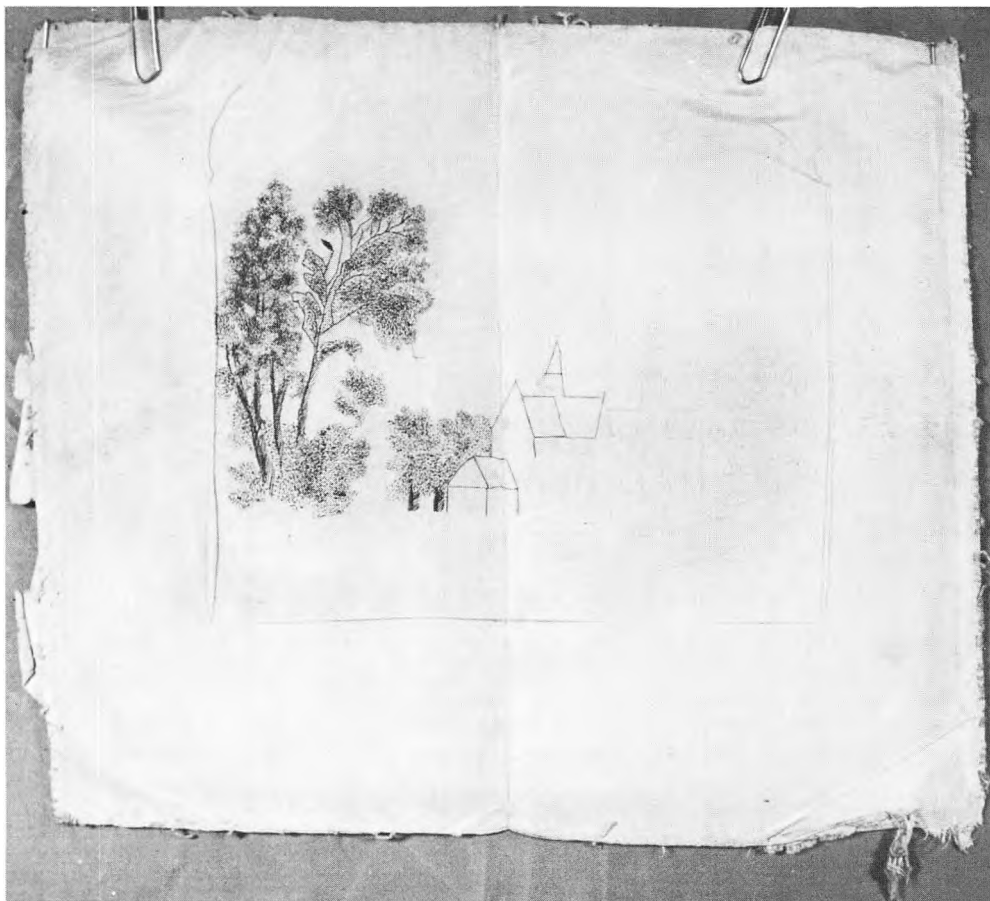

Fig. 40. – Ca. 1800. 21 cm høj og 25 cm bred. Silkestof med broderi i silkegarn. – Mønstret overføres fra kobberstik, og konturerne trækkes op med blyant. Træerne i venstre side er færdigbroderet. Museumsnr.: 10.759/1962. – Negativnr.: 109.134.

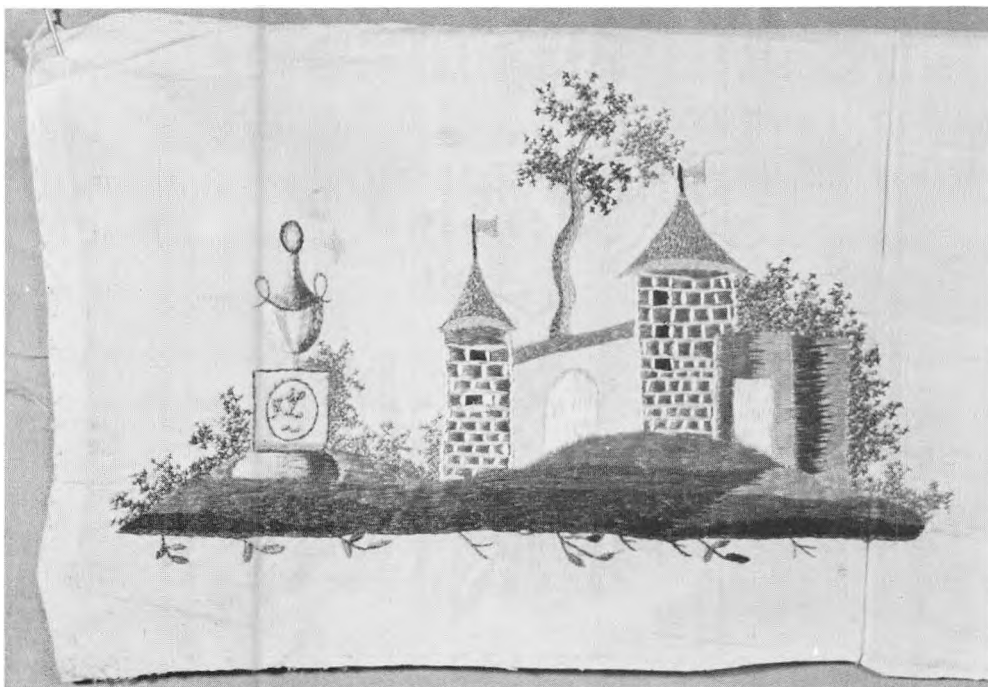

Fig. 41. – Ca. 1800. Ca. halvdelen af silkebroderi oprindeligt 14 cm høj og 34 cm bred. Hvidt silkestof med broderi i kulørt silkegarn. Museumsnr.: 10.762/1962. – Negativnr.: 109.136.

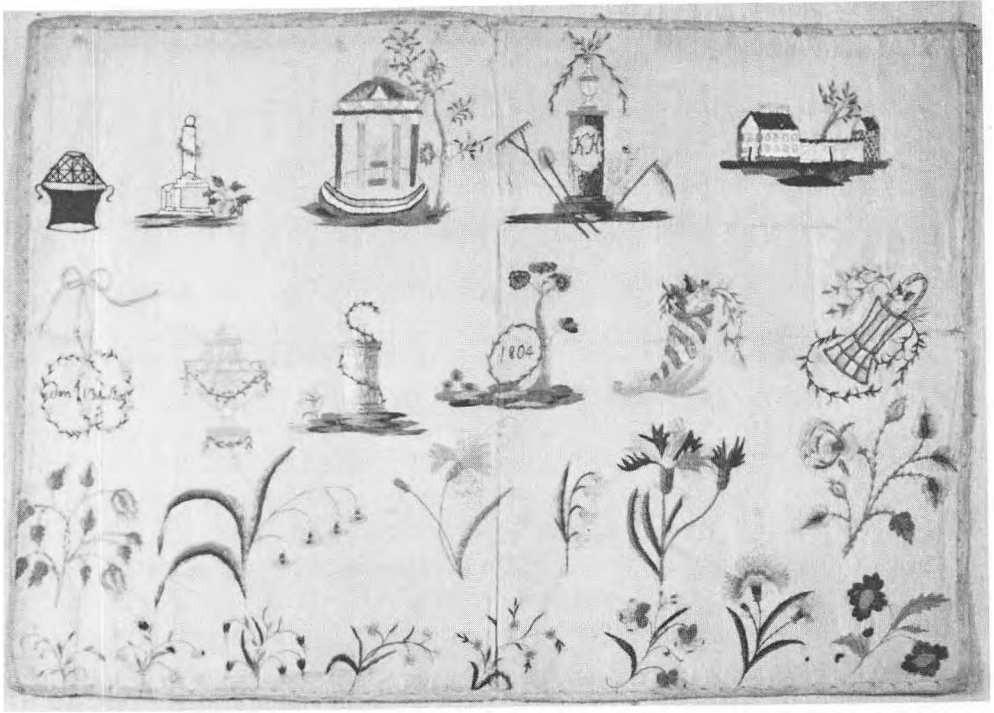

Fig. 42. – 1804. 32,5 cm høj og 45 cm bred. Silkestof med broderi i silkegarn. Museumsnr.: 2763/1963. – Negativnr.: 109.149.

Linnedsyning og schweizerklude

Igennem hele 1700- og 1800-tallet kender vi eksempler på læreklude i linnedsyning, og hermed menes syning udført på hør- eller bomuldsstof, og hvor der dels kan være broderi, dels øvelser i linnedsyning, f.eks. slidse-syning, rynkninger eller forskellige sammensyninger.

Broderiet kan være talt ud eller påtegnet og udføres oftest i hvidt hørgarn. Schweizerkludene er dog syet med både hvidt, rødt og blå.

Linned er dels husholdningslinned: sengetøj, håndklæder, duge og servietter samt forskellige rengøringsstykker. Dels beklædning: skjorter og særke samt undertøj, da det kommer på mode.

Op imod 1900 får vi de såkaldte schweizerklude, der er et smalt lærredsstykke med øvelser både i broderi, stopninger og linnedsyning. Disse læreklude kan være op til flere meter lange og er et resultat af flere års arbejde. Man syede blot et års læreklud sammen med den strimmel, man havde syet det foregående år. Ofte vil der være flere monogrammer, der kan repræsentere ikke alene pigen, der har syet lærekluden, men også hendes lærerinde og evt. skolen, hvor undervisningen har foregået.

Netop dette at brodere lærerindens navnetræk på lærekluden er meget almindeligt i denne periode, selv om vi ganske vist kan møde det også tidligere, jævnfør fig. 44.

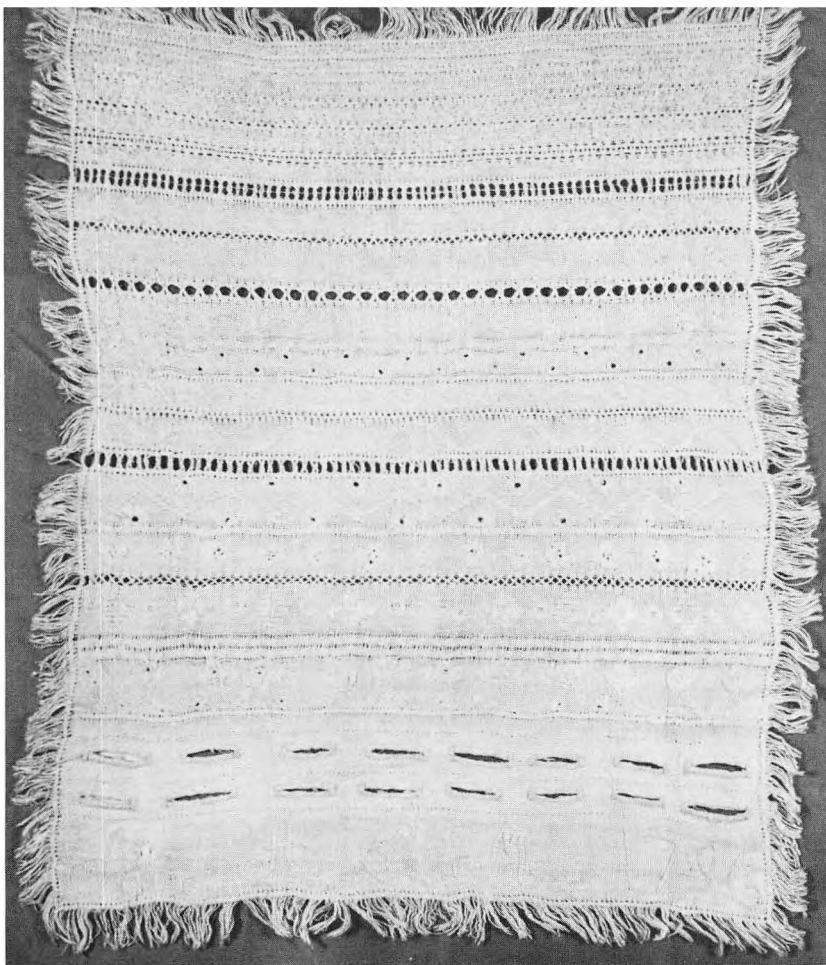

Fig. 43. – 1796. 34 cm høj og 27 cm bred. Hørlærred med broderi i hvidt hørgarn. Museumsnr.: 169/1938. – Negativnr.: 109.028.

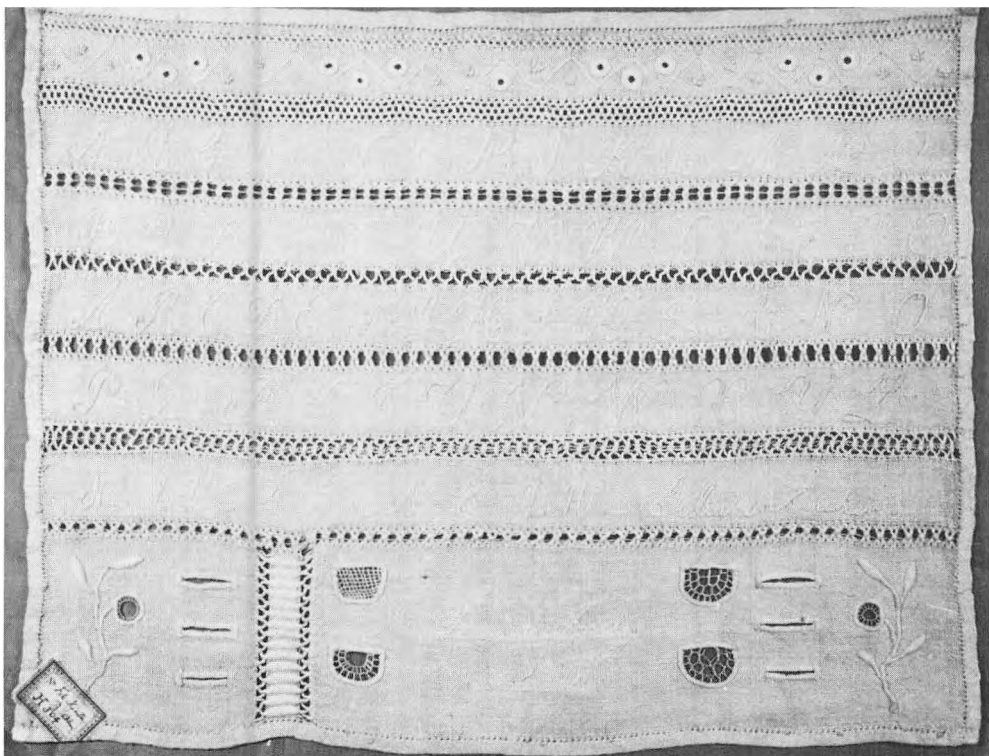

Fig. 44. – 1820. 27 cm høj og 35 cm bred. Hørlærred med broderi i hvidt hørgarn. – I den nederste række er der broderet Juliane Ancker og midt for forneden: Franc! Frey. Museet har desværre ingen nærmere oplysninger om de to navne, men måske fortæller denne annonce fra Adresse-Avisen 1820, nr. 1, noget om, hvor Juliane har gået i skole. Annoncen lyder: I mit Pigeinstitut i Badstuestræde 133 1ste Sal kan endnu nogle Elever antages til Underviisning i alle de Videnskaber, som (for Nutiden) hører til et veldannet Pigebarns Opdragelse. Læregjenstandene ere: Religion, Historie, Geographie, Regning, Skjøn- og Retskrivning, det danske, tyske, franske og engelske Sprog. Musik, Tegning i alle Manerer, samt Broderier i Hvidt, med Guld, Cheniller, Silke, Pucteer og Perle-Arbeide, Fiskeskjæl og Paalægninger af Brevflors Blomster, Linnedsyening og Kniplen m.m. . . .Francisca Frey. Museumsnr.: 1X 439. – Negativnr.: 108.860.

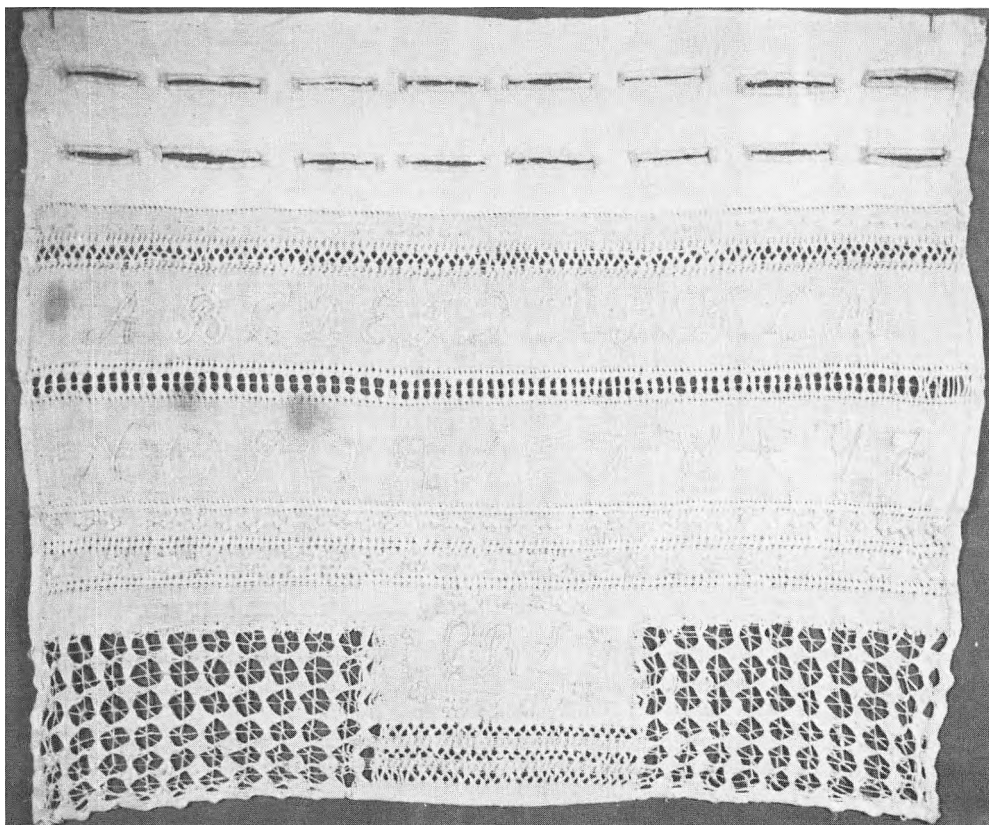

Fig. 45. – Ca. 1820. 24 cm høj og 29,5 cm bred. Hørlærred med broderi i hvidt hørgarn.
Museumsnr.: 387/1921. – Negativnr.: 108.919.

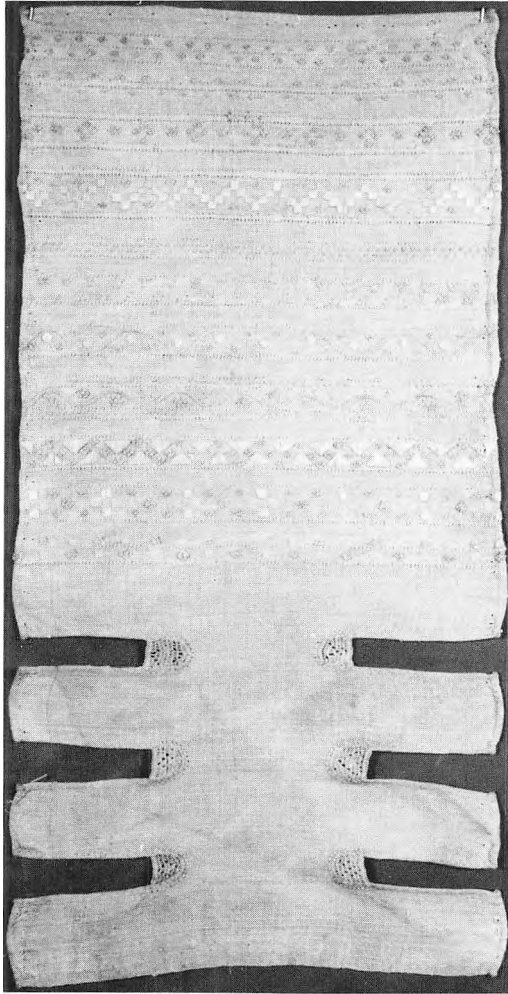

Fig. 46. – Ca. 1820. 30 cm høj og 15 cm bred. Hørlærred broderet med hvidt hørgarn.
Museumsnr.: 659/1919. – Negativnr.: 108.905.

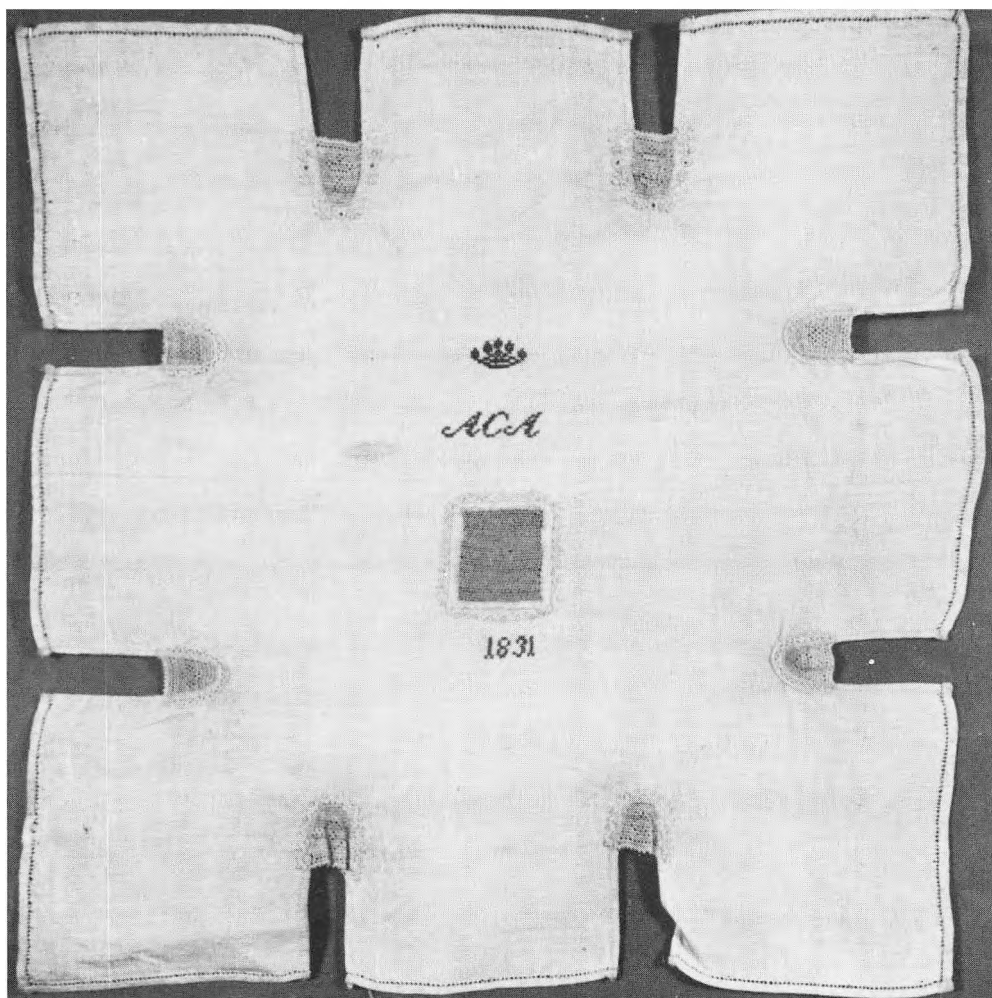

Fig. 47. – 1831. 25 cm høj og 24 cm bred. Hørklæde med broderi i hvidt og rødt hørgarn. Museumsnr.: 222/1928. – Negativnr.: 108.967.

Fig. 48. – 1890'erne. 19 cm høj og 33 cm bred. Hørlærred syet med hvidt hørgarn og broderet med lyseblåt bomuldsbroderegarn og rødt silkegarn. Museumsnr.: 2427/1955. – Negativnr.: 112.351.

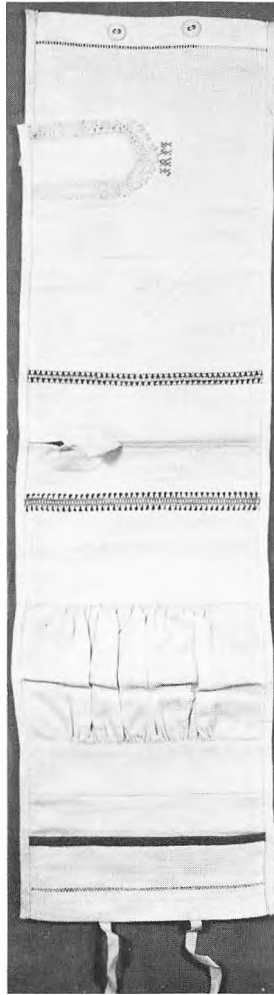

Fig. 49. – 1890'erne. 61 cm høj og 16,5 cm bred. Hørlærred broderet med rødt og blå bomuldsbroderegarn og hvidt hørgarn. – På lærekluden er limet en lille seddel, hvorpå der står Hanne Roed-Müller. 10½ aar. III Underklasse. En sådan seddel havde alle håndarbejder, når de vistes frem til den årlige eksamen. Museumsnr.: 2429/1955. – Negativnr.: 112.353.

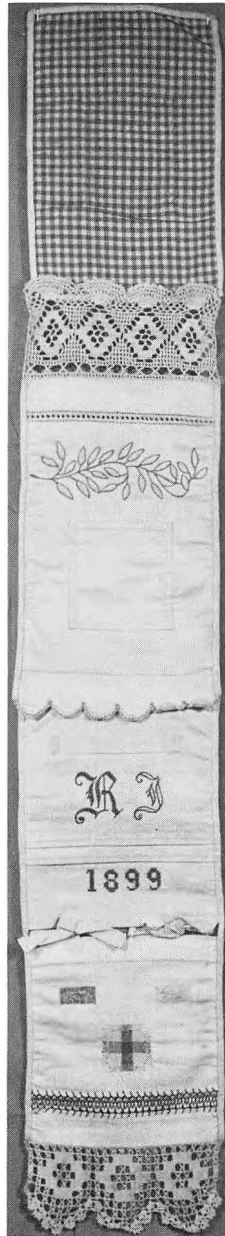

Fig. 50. – 1899. 88 cm høj og 14,5 cm bred. Rød- og hvidternet bomuldsstof. Hvidt hørlærred med broderi i rødt og blåt bomuldsbroderegarn og hvidt hørgarn. Hørgarn også til de hækledede blonder. – Denne schweizerklud består af to stykker, der er knappet sammen med skjulte knapper under tungekanten. Syet af 13-årige Kirstine Marie Jacobsen i kommuneskolen i Hjørring. Museumsnr.: 1699/1955. – Negativnr.: 112.350.

